

ZO ŠTUDENTSKEJ VEDECKEJ ČINNOSTI

Kultúrno historická minulosť 1. Slovenskej republiky interpretačná sonda do diela *Nedel'né šachy s Tisom* autora Silvestra Lavríka

Dominika Gerhátová

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza prvej Slovenskej republiky optikou interpretácie literárneho diela *Nedel'né šachy s Tisom* slovenského autora Silvestra Lavríka. Snahou autorky je upriamiť pozornosť na riešenie židovskej otázky v období prvej Slovenskej republiky a upozorniť na súčasné vyrovnávanie sa s danou historickou minulosťou. Cieľom je využitím metód interpretácie, analýzy, komparácie a syntézy cez osobné príbehy reflektovať riešenie židovskej otázky v rámci prvej Slovenskej republiky s dôrazom na analógie i diferenciacie v súčasnosti.

Kľúčové slová

Slovenský štát, Žid, Jozef Tiso, Holokaust.

1 Nezávislá kultúra v meniacich sa podmienkach našej spoločnosti

Osamostatnenie Slovenska bolo veľmi významnou historicko-politickou zmenou. Slovensko malo prvýkrát v histórii svoj vlastný štát, i keď štát, ktorý bol politikou, vojensky, hospodársky a poľnohospodársky orientovaný na nacistické Nemecko. Aké kultúrno-spoločenské zmeny so sebou priniesla premena štátneho zriadenia? Na danú otázku možno nazerať z viacerých pohľadov. Možno ju vysvetliť cez prizmu rôznych faktov, dát, odborných poznatkov z rôznych vedeckých disciplín alebo cestou, ktorá možno nie je na akademickej pôde až tak pertraktovaná, a to cez prizmu osobných zážitkov pamätníkov danej doby. Po poslednej interpretačnej rovine siahame i my s cieľom priniesť na otázku holokaustu iný, osobnejší, no nemenej odbornejší pohľad. Snahou našej práce nie je interpretovať do hĺbky vybrané literárne dielo a ich umeleckú kvalitu, ale prostredníctvom neho interpretovať vtedajšiu dobu a sociálno-kultúrne reálie. Výber diela nie je náhodný. Naopak slúži ku komplexnejšiemu pohľadu na Slovenský štát, našu historickú minulosť, s ktorou sme sa doteraz úplne nevyrovnali. V publikácii: „*Nedel'né šachy s Tisom*“ hľadáme odpovede na otázky: Aký dopad mala samostatnosť Slovenska na život židovských i nežidovských obyvateľov? Čo viedlo k zvýšenej inklinácii Slovákov k nacistickej ideológii, najmä v období pred a počas Slovenského štátu? Výber konkrétneho titulu je

podmieneny predovšetkým jeho historickou výpoveďou. V nami interpretovanom románe „*Nedeľné šachy s Tisom*“ sa stretávame s postavou Anny Žitňanskej, vytvorenej podľa reálnej dobovej postavy, ktorá podľa hla ideológiu HŠLS a charizme Jozefa Tisa. Osobnosť tohto bánovského kňaza neskôr prezidenta prvej Slovenskej republiky, ktorého charakter a politická inklinácia vplývala nielen na hlavných aktérov vybraného knižného diela ale i na množstvo iných reálnych životov vo vtedajšom období je dôležitou interpretačnou sondou do nami zvoleného obdobia.

Nedeľné šachy s Tisom

Nami zvolenou publikáciou optikou ktorej budeme nahliadať na dobové Slovenského štátu, je kniha „*Nedeľné šachy s Tisom*“ od slovenského redaktora a oceňovaného autora, prevažne divadelných hier, Silvestra Lavríka¹ (1964). Profesionálne pôsobí aj v Bánovciach nad Bebravou, v meste, do ktorého orientuje dej svojho diela, ktorého charakter autor už v úvode knihy označuje ako: „*Historický román inšpirovaný historickými udalosťami a príbehmi ľudí, ktorí ich museli žiť.*“² Jednou z tých postáv je Anna Žitňanská.³ „*Ako dieťa som bola všetko, len nie bezstarostná. Tajit' a zamlčovať bolo toho treba priveľa. Priveľa na takú slabomyselnú hlavu, ako je moja. Blázon nie som. Bláznovstvo je prípekné slovo pre moju osobu. Vol'akedy sa takým, ako ja, rozumovo menejcenným, hovorilo, že sú to úchylné osoby.(...) Dnes má toto slovo iný význam. Nevie, nevie či som z jeho definície nevypadla omylom.*“⁴ Týmto slovami sa v úvode predstavuje možno trochu netradičná hlavná postava, ktorej perspektívou autor opisuje príbeh a hľadá na súdobé realie. Dospievanie Anny nebolo veľmi idylické, vyrastala v neúplnej rodine, otec emigroval do Ameriky so snahou vylepšiť rodinnú ekonomickú situáciu, no nielenže žiadne peniaze z Ameriky neposielal, ale po čase od neho prestali chodiť aj listy, čím pre Anninu matku v podstate prestal existovať. Annina matka bola rázna žena, ktorá si svoj hnev, samotu a smútok z úchylného dieťaťa ventilovala nadmernou aktivitou v miestnom ženskom katolíckom spolku a agresiou na svoje rozumovo slabšie dieťa. Svoju materinskú lásku väčšinou orientovala na staršieho, podľa nej rozumovo nadanejšieho, syna. Anna pre svoj mentálny defekt a časté výbuchy agresie, nemala v detstve a ani v priebehu dospievania žiadnych priateľov, mimo svojich troch sesterníc Sidónie, Matildy a Alice, z ktorých najmä tá posledná, vekovo jej najpríbuznejšia, pre ňu predstavovala akúsi spriaznenú dušu, najlepšiu priateľku. Sesternice boli dcérami Anninho strýka, brata jej otca, ktorý si nikdy nezobral za ženu ich matku židovského pôvodu. Sesterniciam zostal po smrti rodičov krajčírsky salón, v ktorom šili pánsku, dámsku, ale i detskú módu. Salón profitoval a mal veľkú popularitu nielen u miestnych žien. Mohla za to najmä šikovnosť Sidónie a Matildy, starších sesterníc, ktoré sa nikdy nevydali a všetku svoju energiu venovali práci. Alice bola skôr chlapčenský typ, drzá, priamočiara, ale veľmi pekná. Dievčatá často trávili čas u Balákových, rodinných známych. Pani Baláková bola možno aj vďaka veľmi príbuznej povahe priateľka Anninej matky a častá zákazníčka salónu Sidónia. Jej muž bol lekárnik, Annin a Alicin priateľ, podľa opisu veľmi milý a ústretový, triezvo uvažujúci

¹ Pozri bližšie: Web(3)

² LAVRÍK, S. *Nedeľné šachy s Tisom*, 2016, s.3.

³ Poznámka autorky: Postava Anny Žitňanskej reálne žila a pôsobila v Bánovciach nad Bebravou od svojho narodenia v roku 1920 až do začiatku 70. rokov. Neskôr, rozhodnutím miestnych úradov, bola umiestnená do ústavu pre psychicky narušené ženy, kde pravdepodobne zotrvala až do svojej smrti v roku 1995.

⁴ *Ibid.*, 2016, s.16.

človek. Dievčatá mu často chodili pomáhať s herbárom, či zbierať liečivé bylinky do medicín. Pán lekárnik mal veľmi rád šach a počas nedeľných popoludní sa často stávalo, že si s ním prišiel zahrať i monsignore Tiso, ktorý pre obe dievčatá predstavoval akýsi vtedajší idol. Často jeho prejavy počúvali v rádiu, trávilí tým rady voľný čas po škole. Počúvali rádiožurnál, tanečné piesne a žasli nad farebnými reklamami v novinách na všakovaké veci a kozmetické prípravky, po ktorých obe tajne túžili. Sidónia našla pre Annu uplatnenie, stala sa zapisovateľkou monsignora Tisa, najmä pre jej poriadkumilovnosť, precíznosť, pekné pismo a úhl'adný pravopis, čím sa mohla Anna na väčšinu sobôt priblížiť osobne svojmu idolu.

Štúr v Bánovciach alebo prvý Slovenský štát.

(...)

*„Tatra sa do jasna vypína vysoko,
lež jej syna smutné blúdi po nej oko.
„Čo ti je tak smutno?“ ona sa spytuje.
„Že nad naše strany búrka do'ahuje.
Z dolu víchor letí, orol skryšiu hľadá
a na tvoje vrchy čierne mračno sadá.“⁵*

(...)

Úryvok zo Štúrovej básne akoby predznamenával vtedajšie dejinné nasledovanie. Písal sa rok 1936, tridsiaty august, zrak väčšiny slovenskej verejnosti sa obracal do Bánoviec nad Bebravou, kde mala byť v rámci osláv Štúrovej stodvadsaťročnice slávnostne odhalená Štúrova socha, na námestí, ktoré bolo kedysi Alžbetiným, po roku 1918 len hlavným, potom Štefánikovým, a nakoniec okolo roku 1936 nieslo meno samotného Štúra.⁶ V neustálom premenovávaní môžeme vidieť vývoj dejín na našom území. V čase Rakúsko-Uhorska malo pomenovanie po samotnej panovníčke. Koncom prvej svetovej vojny a vznikom prvej Československej republiky prišlo pravdepodobne k odstráneniu názvu, ktorý mohol nielen pripomínať, ale istým spôsobom oslavovať bývalý režim, namiesto zvýznamnenia prínosu určitej osobnosti zvýrazňovalo názvom, že ide o hlavnú „tepnu“ mesta, centrum. Neskôr pomenovaním vzdalo česť politikovi, generálovi a diplomatovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ktorý predčasne tragicky zahynul v roku 1919 a ktorý mal okrem iného veľkú zásluhu vo formovaní Československého národného odboja. Námestie, ako hovorí francúzsky literát a filozof Roland Barthes (1915 – 1980), najmä v západných krajinách sveta, vždy zosobňovalo akési pravdivé hodnoty danej spoločnosti. Na námestiach boli zhustené objekty a veci, na ktorých danej spoločnosti záleží.⁷ Akt vystavenia sochy Štúra, vedúcej osobnosti slovenského národného obrodzenia, v roku 1936 a pomenovanie námestia podľa danej osoby, by sme mohli vnímať ako vyjadrenie slovenskej hrdosti, a zároveň aj túžby po autonómii a rovnoprávnosti.

⁵ Poznámka autorky: Báseň Ludovíta Štúra zo zbierky Spevy a piesne In: Web(4)

⁶ LAVRÍK, S. *Nedeľné šachy s Tisom*, 2016, s.18.

⁷ BARTHES, R. *Empire of signs*, 1992, s.30.

Potvrdením je i novinový záznam z danej doby, sám iniciátor vyhotovenia sochy V.H. Kurtha sa vyjadroval k soche českého sochára Jozefa Pospíšila veľmi kladne, vyzdvihujúc prostredníctvom neho najmä slovenský nacionalizmus a národné hnutie, s dôrazom najmä na nacionalizmus mládeže.⁸ V podobnej note sa držal pri svojom prejave politik Andrej Hlinka (1864-1938), vedúci člen Hlinkovej slovenskej ľudovej strany: „*Za šťastie si pokladám, že tak v minulosti, ako i v prítomnosti, kráčam po ceste, ako nám ju vytýčil Ľudovít Štúr. Je to cesta ducha, cesta trnistá, cesta vydláždená kameňmi nástrah a liečok. Touto cestou sa ubierať musí aj slovenská mládež, ktorá za národ musí pracovať až do sebažertvy, ako na to v histórii krásny dôkaz poskytnul Múcius Scevola. Slovenská mládež nesmie sa dať na cestu náboženskej a národnej apátie, karierizmu a hmotárstva, ale v zásadách Štúrových musí slovenské národné kolektívum obroditiť svojou, žiadnych obetí sa neľakajúcou, pozitívnu prácou za národ. Len tak prejde cestu života víťaznú.*“⁹ Na adresu mládeže sa vyjadroval taktiež aj Jozef Tiso, ktorý svoj príhovor orientoval zároveň i na otázku spoločného fungovania Čechov a Slovákov v jednom štáte a potrebu rovnakých práv medzi nimi.¹⁰ „*Spojenie s najbližším bratom Čechom hlása Štúr, v ústrety tohto spojenia šiel, pravda, nie popieraním národa slovenského a reči jeho, ale opačne, zdôraznením samobytnosti národa slovenského a stvorením spisovnej reči slovenskej. Chcel mať jednotu, pravda, nie takú, ktorá predpokladá smrť jedného a ako taká páchne hrobom, lež jednotu živú, ktorá pozostáva zo spojenia dvoch živých a vedie k životu obidvoch. (...) Mládež slovenská obodrená nacionalizmom, ktorý dýcha históriou a tradíciou slovenského národa, pôjde tou cestou za jednotu v národe a za živé spojenie dvoch živých, rovnoprávných národov v jednotnom štáte Čechov a Slovákov, lebo len v tom vidí zabezpečený život národa slovenského a republiky československej...*“¹¹

Tiso svojim prejavom explicitne vyjadril túžbu po rovnoprávnosti Slovákov s Čechmi, akúsi túžbu po autonómii Slovenska, nie však samostatnosti, ale skôr akýsi apel na uznanie samobytnosti slovenského národa zo strany nášho českého spojenca. Tisove autonomisticky orientované vyhlásenia vzbudzovali nevôľu najmä u zástancov československého centralizmu, napríklad Tomáša Garriguea Masaryka a Edvarda Beneša, ktorí vnímali Československo ako obnovu Českého kráľovstva, do ktorého malo byť Slovensko v priebehu niekoľkých rokov asimilované.¹²

„*Komu česť, tomu česť...*“¹³ Tak znejú slová postavy pána lekárnik. Odhalenie sochy Ľudovíta Štúra malo veľký význam hlavne pre obyvateľov Bánoviec nad Bebravou. Kým však jedni hľadeli na udalosť očami pani Balákovovej – lekárnikovej ženy, ako na významné náboženské i národné zadosťučinenie pre všetkých obyvateľov kraja, druhí ju mohli vidieť optikou postavy lekárnik, ktorý tvrdil, že prišla so štvrtstoročným omeškaním. Nápad vyhotoviť sochu Ľudovítovi Štúrovi nebol úplne inovatívnym krokom HSEŠ, ešte za čias Rakúsko-Uhorska s daným nápadom prišiel slovenský pedagóg a historik Július Botto, ktorý horlil za to, aby odhalenie pomníka vyšlo na Štúrovu storočnicu. Tieto plány sa vďaka

⁸ Pozri bližšie: Web(5)

⁹ Pozri bližšie: Web(5)

¹⁰ Pozri bližšie: Web(6)

¹¹ Pozri bližšie: Web(6)

¹² HRABOVEC, E. *Jozef Tiso- kňaz a prezident*, 2017, s.13.

¹³ LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.54.

vtedajšiemu politickému režimu neuskutočnili.¹⁴ „Byť národne uvedomelý, pokračoval pán lekárnik, keď ti za to hrozí dlhoročný žalár, je predsa len akomak iné, ako byť nacionalistom, keď si to žiada móda. Lenže do toho prišla Veľká vojna, za vojny sa predsa pomníky nestavajú a vojna navyše neskončila vôbec tak rýchlo, ani tak beztrstne, ako sa všeobecne čakalo. Takže nápad profesora Bottu, hoci bol viac než štvrtstoročie starý, sa nám zrazu náramne hodí...“¹⁵ Lekárnik kritizoval „módnosť“ slovenskej hrdosti, ktorá bola často spojená aj s náboženstvom. Lavrík danú tému prezentuje prostredníctvom postavy pani lekárnikovej, ktorá sa ako luteránka, dcéra nemeckých prisťahovalcov, dala prekrstiť na katolícku vieru, čo vedie k polemike, či zmena vierovyznania nesúvisí viac s obdivom jej niektorých reprezentantov než náboženskou otázkou.¹⁶ Lekárnik v knihe dodáva, že Július Botto by nebol veľmi spokojný s umiestnením sochy na námestí, na mieste, kde kedysi stál pranier – stĺp hanby.¹⁷ Symbolický akt postavenia sochy vyjadruje akési prejavovanie národnej hrdosti a svojbytnosti, no na druhej strane nás svojím načasovaním, ale aj samotným umiestnením, privádza k otázke, kam nás dovedla táto hrdosť a či nám nakoniec ako národu nepriniesla, podobne ako v minulosti pranier, viac hanby ako slávy a hrdosti?

Autonómia a samostatnosť v duchu národnej hrdosti

Šiesty október 1938. Anna Žitňanská, podobne ako mnoho iných v Bánovciach, ale i na Slovensku, krátko pred polnocou ponocuje, počúva rádio, z ktorého k ľuďom hovorí hlas šéfredaktora Alexandra Macha, čítajúceho manifest slovenského národa. Manifest, ktorý bol prednesený v daný deň v Žiline politikmi HSES za prítomnosti ich politických, no aj nepolitických sympatizantov.¹⁸

Tlakom na pražskú vládu a uzavretím tzv. Žilinskej dohody, bola 6. 10. 1938 v žilinskom Katolíckom dome vyhlásená autonómna slovenská vláda, ktorej prináležala výkonná a zákonodarná moc nad Slovenskom, na čele s bánovským kňazom a slovenským ministrom, Jozefom Tisom.¹⁹

Anna Žitňanská nadšene počúvala v rádiu slová svojho dobroditeľa, kňaza Jozefa Tisa a Andreja Hlinku. Mnohé slová, ktoré zazneli z úst Tisa, už poznala. Pred vyhlásením v rádiu ich sama na fare zapisovala, len takto v rozhlase zneli veľkolepejšie. Z toho večera jej utkveli v pamäti najmä monsignorove slová²⁰: „*Občania Slovenska dostali všetko, čo im patrí. Slováci, Rusíni, Maďari a Nemci budú uspokojení (...) slovenskú revolúciu uskutočnili sme nie prelievaním krvi, ale so spevom na perách, a tým sme sa zaradili medzi najvyspelejšie národy.*“²¹ Ako dodáva Anna Žitňanská: „*To sa naozaj dobre počúvalo, aj sme na seba boli pyšní a robilo nám to radosť. Dokonca aj matka sa usmievala. Celkom ako keby sme sa o to nadšenie nejako prakticky pričínili.*“²²

¹⁴ Pozri bližšie: Ibid., 2016, s.53-54.

¹⁵ Ibid.,2016, s.54.

¹⁶ Ibid.,2016, s.67.

¹⁷ Pozri bližšie:Ibid.,2016, s.56.

¹⁸ Pozri bližšie: LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.151.

¹⁹ Web(7)

²⁰ LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.151.

²¹ Ibid., 2016, s.152.

²² Ibid., 2016, s.152.

Otázne je, či autonómia skutočne priniesla slovenským obyvateľom všeobecné uspokojenie. Z pohľadu súčasníka vieme, že odpoveď na nami položenú otázku by bola záporná. A pritom ak by sme sa pozreli na dobu z pohľadu súdobého človeka, vnímali by sme možno radosť, nádej, očakávania, ktoré mohli byť vlastné súdobým obyvateľom Slovenska, ktorí, podobne ako Anna, s napätím počúvali rádio. Veď v podstate od revolučných čias Štúra a mnohých iných bojujúcich za národné práva a slobody, to bol pre Slovensko veľký krok. Nemožno teda národnouvedomovacie snahy z daného obdobia vnímať úplne negatívne. Zhodujeme sa s názorom slovenského historika, Petra Sokoloviča (1981), ktorý videl tragiku týchto snáh práve v načasovaní, ich vrcholení v období nacistickej expanzie. Práve tento fakt podľa Sokoloviča bol nositeľom negatívnych vplyvov do budúcnosti.²³ V zápase o autonómiu, najvýznamnejšiu úlohu zohrala Hlinkova slovenská ľudová strana. Samospráva Slovenska v rámci Československa mala Slovákom zabezpečiť akúsi ochranu v zmysle svojbytného národa s vlastnou samostatnosťou. Tieto myšlienky presadzovala prevažne Hlinkova slovenská ľudová strana, ktorá bola v otázkach autonómie nadmerne angažovaná. Niet divu, že získala vysokú podporu verejnosti, najmä mladých autonomisticky orientovaných Slovákov a Sloveniek, ktorí boli nespokojní s vtedajšou situáciou v Československej republike. Veľkým problémom boli najmä nerovnosti v oblasti hospodárstva, ale i náboženstva, ktoré HSĽS neskôr aj využila v rámci svojej argumentácie.²⁴ Sám kňaz, politik a vedúca osobnosť HSĽS Andrej Hlinka²⁵ rozhorčene tvrdil: „Česká politika na Slovensku nerešpektuje odlišnú slovenskú psychológiu, históriu a tradíciu, neberie ohľad na mieste sociálne a politické pomery. Slováci v citovom opojení v návale bratskej dôvery vrhli sa Čechom do náručia bez toho, že by sa boli zamysleli nad možnosťou, že aj med sa po čase skyslie.“²⁶ Horlivosť politikov HSĽS mohla vyjadrovať myšlienky mnohých obyvateľov. Veľkým vplyvom mohol byť samotný fakt, že mnohí politici HSĽS boli aktívni náboženský funkcionári, čím si minimálne získali vážnosť u väčšinovo kresťansky orientovaného obyvateľstva. Faktom bolo, ako poznamenáva i Sokolovič, že HSĽS mala pre svoje ciele vytvorenú ideálnu atmosféru. Využívala, udržovala, ale aj rozširovala pocit ohrozenia v širokých vrstvách obyvateľstva, čo prispievalo k rozširovaniu jej voličskej základne.²⁷ K pocitom ohrozenia mohol prispieť aj Mníchovský diktát, ktorý sa udial v podstate len pár dní pred vyhlásením autonómie a pravdepodobne ochromil pražskú vládu natoľko, že ďalšiu požiadavku o autonómiu neodmietla. Mníchovská dohoda oslabilu vieru slovenských obyvateľov v pražskú vládu a priniesla isté spoločenské sklamanie a pocit zrady, aj keď, ako hovorí právnik a pedagóg Jozef Klimko (1942), dalo sa predpokladať, že naši spojenci, napríklad Francúzsko či Veľká Británia, obetujú Československo pre „udržanie mieru“. Československo bolo síce po prvej svetovej vojne víťazným štátom, bolo však najmladším, a už na mierovej povojnovej konferencii bolo jasné, že sa s ním tak bude i jednať. Inak to nebolo ani v tomto prípade, keď československí spojenci čelili hrozbe vzťahujúceho sa nacistického Nemecka.²⁸

²³ SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova garda*, 2009, s.20.

²⁴ *Ibid.*, 2009, s.19-21.

²⁵ Poznámka autorky: Andrej Hlinka, vedúca osobnosť Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, sa už autonómie nedožil, zomrel 16. 8.1938.

²⁶ SIDOR, K. *Takto vznikol Slovenský štát*, 1991, s.23.

²⁷ SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova garda*, 2009, s.22.

²⁸ KLIMKO, J. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, 1986, s.13.

Historik a publicista Konštantín Čulen²⁹(1904- 1964), aktívny člen HSLS a veľký obdivovateľ Jozefa Tisa, sa na margo autonómie vyjadruje, že Česi boli radi, že Slováci v Žiline dožadovali „len“ autonómie. Obávali sa totiž, že by Slováci požadovali samostatnosť alebo pripojenie Slovenska k Poľsku či Maďarsku. Česi si podľa Čulena uvedomovali nepravosti, ktoré na slovenskom národe napáchali a museli by vo vtedajšej situácii ustúpiť, keby prišla požiadavka samostatnosti.³⁰

No ako dodáva postava Anny: „(...) *Ešte všade ani Slovensko bielo-belaso-červenú vlajku nestihli vyvesit' a hned' sa ako poverenec vlády musia jednat' s Maďarmi o odstúpení okresov.*“³¹

Bánovskí občania, ale aj celý svet, hľadeli v očakávaniach na svojho duchovného otca, novozvoleného ministra Jozefa Tisa, ktorý čelil tvrdému úderu. Autonómia platila sotva mesiac a už musel čeliť veľkej zodpovednosti po prijatí Viedenskej arbitráže. Podľa Tisovej biografie od slovenského historika Milana S. Ďuricu, sám minister túto správu niesol veľmi ťažko a protokol o rozhodnutí veľmocí podpísal len na základe naliehania. V rámci rozhlasového prejavu videl vinníka v predchádzajúcej, vyše dvadsaťročnej vláde, ktorá rozhodovala o osude slovenského národa prevažne bez neho, čím ho priviedla k úplnému rozkladu. Slovenskej vláde, ktorá drží v rukách osud slovenského národa, len chvíľu teda akoby nezostáva nič iné, len zachraňovať, čo sa ešte zachrániť dá.³² „*Ale nikto nám nemôže zabrániť, aby sme svetu neoznámili, že na slovenskom národe spáchaná bola veľká krivda. Ved' kým podľa trianonského diktátu sotva šesť percent maďarského národa muselo žiť na Slovenku, zatiaľ podľa novej úpravy hraníc takmer 20 % slovenského národa bude musieť žiť v Maďarsku.*“³³ Viedenská arbitráž znamenala porážku nielen pre ľud, ktorého sa dotkla, ale i pre samotných národne orientovaných politikov HSLS, ktorí ju mohli vnímať ako pokračovanie maďarského útlaku na Slovensku. Slovenský historik Ján Mitáč (1983) upozorňuje, že život Slovákov na území pripojeného k Maďarsku, nebol napriek sľubom Miklósa Hortyho, hlavy Maďarského kráľovstva, taký ideálny. Na mnohých územiach začali platiť opatrenia namierené proti Čechom a Slovákom. Prejavilo sa to najmä na devalvácii meny, nárastu daní a nespravodlivej sociálnej a národohospodárskej politike. Situácia slovenských a českých obyvateľov sa v podstate dala priblížiť polofeudálnym pomerom v Uhorsku.³⁴

„*Viedenská arbitráž však všetko zmenila. Z jedného dňa na druhý opustili mesto českí vojaci. Kývali sme im, oni kývali nám, my sme kývali im... Mnoho ľudí tu zostalo, aj Česi tu zostali. No niektorí odišli preč, to si pamätám, lebo my sme bývali v železničnom činžiaku na stanici, no a tí, čo tam boli zamestnaní, tak tí všetci nemuseli odísť, ale odišli.*“³⁵ Takto si pamätá na situáciu po Viedenskej arbitráži pamätníčka Alžbeta Váradiová (1924) z Nových Zámkov, ktoré boli

²⁹ Poznámka autorky: Čulenove slová však napriek snahe o odbornosť nemôžeme brať ako fundovaný vedecký text, ide skôr o kompiláciu vlastných pocitov a myšlienok autora, ktoré sú v celej jeho publikácii intenzívne citel'né. Jeho postoj k Čechom je zároveň veľmi negatívny, pretože už v úvodnom venovaní autor všetkých Čechov, na čele s Benešom, označuje za nepriateľov národa.

³⁰ ČULEN, K. *Po Svätoplukovi druhá naša najväčšia hlava – Život Dr. Jozefa Tisu*, 1992, s.195.

³¹ LAVRÍK, S. *Nedeľné šachy s Tisom*, 2016, s.157.

³² ĎURICA M.S. *Jozef Tiso I*, 1992, s. 210.

³³ *Ibid.*, 1992, s. 211.

³⁴ MITÁČ, J. 2010. Život Slovákov na obsadenom území južného Slovenska zaznamenaný na stránkach novín Slovenská jednota 1939 – 1944. In *Život v SR 1939-1945*, 2010s. 45.

³⁵ Web(8)

rovnako ako iné mestá a obce na juhu Slovenska, pričlenené k Maďarsku. Arbitráž viedla mnohokrát k sťahovaniu rodín, nútenému presídleniu. Šándor Štrba, novozámocký historik, však hovorí, že i v tejto dobe sa prejavovala inklinácia „prezliekať kabáty“, a tak sa zrazu z horlivých Slovákov stali ešte horlivejší Maďari, odetí do maďarských slávnostných odevov, s maďarskou zástavou zavesenou na priečelí domu a na námestí nadšene spievali pieseň: „*Horty baka vagyok en*“^{36 37}

Obce a mestá, ktorých sa Arbitráž geograficky nedotkla, ako boli napríklad Bánovce nad Bebravou, mohli celú situáciu vnímať optikou postavy Anny Žitňanskej. Anna verila Tisovi a jeho kontaktom s Adolfom Hitlerom, ktoré by mohli dopomôcť k tomu, aby si Slovensko svoje územia ubránilo. Lenže kontakty nepomohli, Slovensko napriek tomu, že sa mu podarilo udržať si veľké mestá, ako napríklad Nitru či Bratislavu, prišlo o rozsiahle územia, vrátane metropoly východu – Košíc. Tento fakt však u mnohých obyvateľov Bánoviec, Slovenska, ako i samotnej Aničky „nestrhol gloriolu z tváre ministra Jozefa Tisa“.

Veď koniec koncov i Čulen ho vnímal ako osobnosť, ktorá bránila slovenskú zem, kým tí, čo budú Tisa v budúcnosti súdiť, boli pasívni a nič pre zlepšenie situácie nespravili.³⁸

„*Čo tam po tom, že sme prišli o ostatných osem okresov a ich čajsi sedemstotisíc obyvateľov, ba nakoniec ešte aj o ten Devín. Keď sa im žiada, nech si idú. Nech si berie, trhá kto len chce. Poliak Tatranskú Javorinu a kusisko Kysúc, ani pre tých zopár škvariek zeme na Orave plakať nebudeme. Vezmi si Nemeč Devín. Aj Petržalku. Maďar, ty si ber všetko, čo ti napadne. My máme svoju hrdosť, hovorilo sa všade po meste...*“³⁹ Mnohí Slováci si podobnými slovami mohli ospravedľňovať svoju vlastnú pasivitu, či zakrývanie roztrpčenosti a nespokojnosť s oslabením štátu, pripúšťame však aj absolútny nezáujem zo strany politicky neangážovaných občanov.

„*Národ sa tešil, že sa má o čo strachovať. Bol akýsi družnejší odrazu. Do reči sa dávali aj ľudia, ktorých som jakživ nevidela viac než sa navzájom pozdraviť a odzdraviť, a zrazu jeden druhého pristavovali. Z každej strany sa ozývalo, že nikoho sa o nič prosiť nebudeme, veď aj tak by to bolo zbytočné. Radšej sa radujeme z toho, čo nám ostalo. Veď sa aj radujeme, nech si nám aj neveria v českých, nemeckých, švajčiarskych novinách. My máme na svojej strane ríšskeho kancelára. Heil Hitler!*“⁴⁰

Viacerí obyvatelia, vrátane niekoľkých politikov, najmä HSLŠ, sa s nádejami obracali na vzťahujúce sa Nemecko. Najmä radikálne krídlo HSLŠ videlo v spolupráci s Nemeckom cestu k vlastnej politickej samostatnosti. Nemecko však, ako sme už spomenuli v prvej kapitole, malo s Československom svoje vlastné územné plány.

Konečné rozhodnutie zo strany Nemecka o osamostatnení Slovenska môžeme podľa J. Klimka datovať na 12. 2. 1939. V daný deň sa konalo v Berlínskom ríšskom kancelárstve stretnutie Vojtecha Tuku, predstaviteľa radikálneho krídla HSLŠ, s vodcom a ríšskym kancelárom nacistického Nemecka, Adolfom Hitlerom. Podľa tajného nemeckého zápisu sa Tuka správal k Hitlerovi veľmi úslužne, oslovoval ho ako „môj vodca“ a prosil ho o pomoc pri oslobodení Slovenska a následnú samostatnosť.⁴¹ „*Kladiem osud národa do vašich rúk, môj*

³⁶ V preklade: Som Horthyho vojak.

³⁷ ŠTRBA, S. *Nové Zámky II*, 2018, s.100-101.

³⁸ ČULEN, K. *Po Svätoplukovi druhá naša najväčšia hlava – Život Dr. Jozefa Tisu*, 1992, s.195.

³⁹ LAVRÍK, S. *Nedeľné šachy s Tisom*, 2016, s.158.

⁴⁰ *Ibid.*, 2016, s.158.

⁴¹ KLIMKO, J. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, 1986, s.57.

*vodca, môj národ od vás očakáva úplné oslobodenie.*⁴² Tieto slová podľa všetkého adresoval Tuka Adolfovi Hitlerovi. Tuku okrem silnej národnej motivácie hnala i motivácia osobná, v podstate od počiatku republiky cítil silné antipatie k danému politickému zriadeniu a vnímal ho skôr ako neživotaschopný orgán. Jeho názory mohli prameniť z jeho väčšinovo promaďarskej orientácie, ktorá mu vrátane iného aj zabráňovala vykonávať profesorské povolanie na Univerzite Komenského.⁴³ Hitler na Tukove prosby reagoval veľmi vyhýbavo, napriek tomu, že nacistické Nemecko malo už dlhší čas v pláne likvidáciu Československa, prístup k jednotlivým štátom mal byť diferentný. Novovzniknuté samostatné Slovensko sa malo stať akýmsi slabším vazalským štátom Tretej ríše, malo hospodársky, vojensky, politicky podporovať nacistické Nemecko a otvoriť cestu do juhovýchodnej Európy.⁴⁴

Politická situácia v Československu pomaly smerovala k samostatnosti. Karol Sidor vo svojej publikácii *„Takto vznikol slovenský štát“* opisuje z pohľadu seba, politika HSLŠ, cestu k samostatnosti Slovenska. V pondelok 13. 3. 1939 za ním prišiel priamo z Bánoviec Jozef Tiso, ríšski Nemci mu priniesli odkaz od Führera Adolfa Hitlera, ktorý s ním naliehavo potrebuje hovoriť ešte v daný deň v Berlíne. Tiso potreboval od Sidora radu, či nemeckému vodcovi vyhovieť alebo nie. Sidor sa, ako i sám píše, prikláňal k prvej možnosti v prípade, že adresátom danej správy je naozaj Adolf Hitler. Tiso následne napoludnie v sprievode nemeckého konzula prekročil slovenské hranice. Sidor mal z Tisovej návštevy Hitlera veľmi dobrý pocit, už dlhšie podporoval myšlienku slovenskej samostatnosti a veril, že práve táto Tisova cesta do Berlína mnohé vyjasní.⁴⁵

Sidor mal v podstate pravdu. Hitler dal Tisovi ultimátum na vyhlásenie samostatnosti Slovenského štátu. Samostatnosť mala byť následne odsúhlasená prostredníctvom Slovenského snemu do 12. hodiny 14. 3. 1939, s podmienkou požiadavky o takzvanú „pomoc o ochranu“ zo strany nacistického Nemecka.⁴⁶

*„Slovák bude musieť povedať nie to s kým nebude, ale to, s kým bude bandu biť (...) potom sa ukáže, aký je tento národ moderný a vyspelý.“*⁴⁷ Slová Lekárniky Baláka vyjadrovali nielen predpoveď, no taktiež pochybnosti o osude Slovenského štátu, ktorý sa už od svojich počiatkov prakticky vyvíjal v tieni nacistického Nemecka. Jeho pochybnosti pravdepodobne pociťovali aj mnohí intelektuáli a politici. Slovenský historik Ivan Kamenec (1938) hovorí o ťaživej atmosfére sprevádzajúcej zasadnutie snemu, ktoré priklonením sa k samostatnému Slovenskému štátu v podstate vedelo, že nebude ani tak vyjadrovateľom vôle svojich občanov, ako nástrojom Hitlera.⁴⁸

Napriek tomu, že okolnosti vzniku samostatného Slovenského štátu neboli také priaznivé, ako by niektorí očakávali, mnohí obyvatelia pociťovali radosť a možno aj isté zadosťučinenie, napríklad ako Lavříkova postava dominantnej manželky pána lekárniky, ktorá len reaguje na

⁴² KLIMKO, J. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, 1986, s.57. In : ADAP, Bd. IV, Nr. 168, s.183. (?)

⁴³ Pozri bližšie: Web(9)

⁴⁴ KLIMKO, J. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, 1986, s.57.

⁴⁵ SIDOR, K. *Takto vznikol Slovenský štát*, 1991, s.143.

⁴⁶ KLIMKO, J. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, 1986, s.59.

⁴⁷ LAVŘÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.160.

⁴⁸ KAMENEC, I. *Tragédia politika, kňaza a človeka*, 2013, s.90-91.

manželove pochybnosti krikom a žiada ho, aby zbytočne svojimi slovami nekazil ľudom radosť z novej samostatnej republiky, na ktorej čele stál ich „dušmajster“ Jozef Tiso.⁴⁹

Nástup radikalizmu a riešenie židovskej otázky

„Verili sme, že odteraz už stále budú všetci v povznesenej nálade. Bánovčania boli všetci naisto presvedčení, že naše mesto čaká skvelá budúcnosť.“⁵⁰

Budúcnosť, ktorú spomína Lavrikova Anička sa mala veľkými písmenami zapísať do dejín. Krátke obdobie po vyhlásení samostatnosti mohlo byť nielen pre Bánovčanov, ako opisuje i Anička, všetko nadmieru ideálne. V duchu rímskeho hesla „chlieb a hry“ ľudia zamerali svoje pohľady na rozvíjajúcu sa mestskú infraštruktúru a rôzne spôsoby zábavy, ktoré v meste postupne pribúdali. Otázne je však, či sme sa i my, Slováci, podobne ako kedysi starí Rimania, príliš týmto radovánkam nezapredali a či práve to neskôr nevedlo k nášmu zániku, zániku nielen štátnemu, ale i morálnemu, mravnému a humanistickému?

Anna aj Alica nadšene dôverovali Jozefovi Tisovi a správy, ktoré počúvali každý deň pri pletení, ich náramne tešili. Z rozhlasu k nim doliehal seabvedomý hlas ich monsignora, hlas pokroku, ktorý svojim seabvedomým výstupom rozohnal ich strach z vojny. Nebáli sa viac už ani Maďara, Čecha, Nemca či boľševika. Veď monsignor predsa hlásal, že kresťanský duch je milosrdný, nie je namierený proti nikomu.⁵¹ V čase, keď sa väčšinové slovenské obyvateľstvo tešilo zo svojej samostatnosti, sa v Nemecku vyostrovali protižidovské nálady, ktoré postupne vrcholili od konca prvej svetovej vojny. Množstvo antisemitských zákonov, vyvlastňovanie podnikov a všeobecná agresia viedli nielen k zhoršeniu životných podmienok nemeckého židovstva, ale i početnému nárastu nemeckých židovských emigrantov.⁵² Politický denník Alicu, Matildu i Sidóniu naďalej presviedčal o tom, že: „ (...) Kresťanský režim sa nebude opierať po cudzích teóriách a vzoroch, ani nebude siahat' k rétorizáciám, ale bude milosrdným.“⁵³ No tieto slová, ktoré mohli tíšiť obavy mnohých obyvateľov, neboli úplne pravdivé. Politický režim prvej Slovenskej republiky sa v určitých veciach viac či menej približoval k nacistickému Nemecku.

Spojitosť daných štátov môžeme vidieť okrem politiky autonómneho, nacionálneho a centralizovaného riadenia štátu i v silnej jednotnej Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, na čele ktorej stál Jozef Tiso, ktorý sa neskôr, podľa vzoru vodcu nacistického Nemecka, vyhlásil za vodcu.⁵⁴ V samostatnom Slovenskom štáte fungovala polovojenská organizácia politickej strany HSĽS – Hlinkova garda, ktorú by sme v určitom rozsahu mohli prirovnať k paramilitantnej organizácii Schutzstaffel, skrátene SS, nemeckej nacistickej strany NSDAP. Hlinkova garda vznikla síce až v lete 1938, ale už v roku 1923 začalo vznikať združenie zväčša mladých sympatizantov politiky HSĽS, predchádzajúce Hlinkovu gardu – Rodobrana. Úlohou Rodobrany bolo najmä udržiavať poriadok na verejných politických zhromaždeniach, kde často dochádzalo k eskalácii násillia, nielen zo strany socialistov a komunistov, ale v mnohých prípadoch i mladých ľudákov. Policajné zásahy na mieste neboli dostačujúce a volič si často nemohol byť na daných politických stretnutiach istý svojím zdravím a životom. Do popredia sa v tom čase

⁴⁹ Pozri bližšie: LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.160.

⁵⁰ LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.161.

⁵¹ Ibid.,2016, s.162.

⁵² WISTRICH, S. R. *Hitler a holokaust*, 2002, s.70-75.

⁵³ LAVRÍK, S. *Nedelné šachy s Tisom*, 2016, s.163.

⁵⁴ Pozri bližšie: WARD, J.M. *Jozef Tiso, kňaz politik, kolaborant*, 2018, s. 274.

dostávala najmä osobnosť Vojtecha Tuku, šéfredaktora časopisu „Slovák“, ktorý sa stal ideovým vodcom Rodobrany a netajil sa svojím otvoreným obdivom Mussoliniho fašistického režimu. Veľkú úlohu pri vzniku Rodobrany zohrali voľby. V januári v roku 1923 organizácia Rodobrany začala spadať formálne pod organizáciu strany SLS⁵⁵ s neoficiálnym názvom „Rodobrana“. Úmyslom strany nebolo len dopomôcť polícii k udržiavaniu pokoja na politických zhromaždeniach, ale i vychovať si pre svoje ciele ľudí, straníkov, agitátorov, ktorí by svojou činnosťou získavali ďalších sympatizantov strany a bojovali za ňu v prípade, že to bude potrebné.⁵⁶ Rodobrana veľmi rýchlo naberala na počte členov, avšak pre protispoločenské excesy a výrazné protičeské tendencie sa stala „trňom v oku“ pražskej vlády. Napriek tomu, že bola organizácia neskôr rozpustená, položila základy pre neskoršie vytvorenie Hlinkovej gardy, ktorej vznik úzko súvisí s vytvorením dvoch vnútrostranných skupín: „umiernených“ a tzv. „radikálov“,⁵⁷ ktorých pôvod zapríčinili názorové nezhody v rámci HSES v polovici tridsiatych rokov dvadsiateho storočia.⁵⁸ Za myšlienkou založenia gárd stál najmä politik Alexander Mach, ktorý v 11. 6. 1938⁵⁹ uverejnil v periodiku „Slovenská pravda“ článok s názvom „Máme si postaviť vlastné gardy?“. Svojím článkom Mach vyzýval k obnoveniu niekoľko rokov starej myšlienky Rodobrany⁶⁰, útvaru, ktorý by mal strážiť poriadok v spoločnosti a zintenzívniť autonomistickú aktivitu. Vyzýval k vytváraniu takzvaných gárd, ktorým dal meno: Hlinkove. Na rozdiel od Rodobrany sa na jej vytváraní aktívnejšie nepodieľal jej samotný menovec, Andrej Hlinka. Je dokonca veľmi otázne, či týmto útvarom a ich činnosťami vôbec nejako požehnal, keďže vtedajší vodca strany v tej dobre už zápasil so zlým zdravotným stavom. Minimálne podľa všetkého vznik gárd evidoval, keďže začínali svoje pôsobenie približne dva mesiace pred jeho smrťou.⁶¹ Hlinkove gardy neskôr začali vznikať postupne v rôznych slovenských mestách. Za historicky prvú býva označovaná Hlinkova garda, ktorá sa skonštituovala 28. 7. 1938 v Trnave. Sokolovič uvádza, že už pred ňou existovali v slovenských mestách rôzne gardy, ktorých presný datovaný pôvod sa nezachoval, v mnohých prípadoch dokonca neniesli presne formulované pomenovanie: „Hlinkova garda“.⁶²

Hlinkova garda v svojich počiatkoch pôsobila ako v podstate nepatrná organizácia, ktorá združovala horlivú mládež, ale i bývalých rodoobrancov. Organizácia získala na význame až po vyhlásení autonómie a neskoršiemu pričlenení k samotnej HSES. V čom sa organizácia približovala k organizácii SS nacistického Nemecka? Hlinkovi gardisti boli rovnako včlenení pod dominantnú politickú stranu, ktorá mala vo viacerých smeroch homologické rysy s NSDAP.

⁵⁵ Poznámka autorky: SLS je skrátené Slovenská ľudová strana, ktorá sa po roku 1938 začala nazývať Hlinkova slovenská ľudová strana, skrátené HSES.

⁵⁶ SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova Garda*, 2009, s.24-26.

⁵⁷ Poznámka autorky: Skupinu umiernených tvorili politici názorovo zoskupení okolo politika Jozefa Tisa. Radikáli naopak prevažne inklinovali k mladším vedúcim politickým funkcionárom, ako boli napr. Alexander Mach alebo Karol Sidor.

⁵⁸ *Ibid.*, 2009, s.33-35.

⁵⁹ Poznámka autorky: Daný dátum sa doteraz niektorými historikmi uvádza ako dátum vzniku Hlinkovej gardy.

⁶⁰ Poznámka autorky: V roku 1939 bola neskôr Rodobrana revitalizovaná ako elitná jednotka v rámci Hlinkovej gardy.

⁶¹ Web(11)

⁶² SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova Garda*, 2009, s.38-39.

Členovia organizácie už v jej počiatkoch prichádzali do kontaktu miestnymi Nemcami, s ktorými ich spájali spoločný nepriateľ, akým boli práve komunisti. Mnohí gardisti sa dokonca netajili určitým obdivom k politickým názorom Adolfa Hitlera. Okrem ich vyhraneného názoru voči komunistom a Čechom, boli v rámci Hlinkových gárd miestami citeľné aj určité protizidovské tendencie.⁶³ V mnohých prípadoch gardisti reagovali pri bezpečnostných previerkach horlivejšie, ako by si to vyžadovala samotná situácia. Sú dochované prípady, kedy sa gardisti verbálne alebo fyzicky vyvyšovali nad židmi, pričom na takýto akt zo zákona vôbec nemali právo. Napriek tomu, že židovskí občania na gardistov v niektorých prípadoch podávali trestné oznámenia,⁶⁴ zvyčajne zostávali nevyriešené.⁶⁵ Gardisti často sami seba považovali ako istú elitu národa, čo im v ich vlastnom ponímaní dávalo právo zasahovať do diania v štáte. Svojím vyčinením voči židom nesledovali len víziu finančného obohatenia, ale v niektorých prípadoch zosmiešnenia a zneuctenia židovskej komunity tým, že ich okrádali o veci, nútili ich nosiť potupne nápisy alebo im zabavovali predmety potrebné k vykonávaniu ich náboženských rituálov.⁶⁶ Slovom Sokoloviča: „*Je jednoznačné, že týranie Židov nebolo len výmyslom „neprajníkov“ Hlinkovej gardy s cieľom zdiskreditovať organizáciu, lež reálnym faktom. Spájalo sa často s túžbou gardistov po ľahkom získaní Židovho majetku, ktorý mal byť prevedený na člena HG práve mučením a vyhrážkami, ako aj sľubmi najmä počas transportov židov v roku 1945.*“⁶⁷ Určitú dobu bolo postavenie gárd veľmi diskutovanou otázkou v rámci mnohých porád. Viaceré navrhované riešenia sa nikdy nenaplnili. Osobitú pozornosť Sokolovič upriamuje najmä na Tisovo zavedenie povinného členstva v garde, s cieľom vytvoriť z gardy organizáciu masového charakteru vykonávajúcu branné úlohy, ktorá by bola pridružená k strane. Táto myšlienka v danej politicko-kultúrnej atmosfére bola, rovnako ako mnohé iné, odsúdená na zánik.⁶⁸

Hlinkova garda nebola jedinou militantnou organizáciou v prvej Slovenskej republike. Rovnako ako aj v nacistickom Nemecku – Hitlerjugend, aj na území Slovenska vznikla branná organizácia – Hlinkova mládež, združujúca deti a mládež vo veku od šiestich do dvadsiatich rokov. Daná organizácia, podobne ako jej staršia gardistická verzia, dostala meno podľa kňaza a politika Andreja Hlinku. Opäť je veľmi príznačná otázka, prečo sa siahlo po opätovnom využití Hlinkovho mena. Impulz s najväčšou pravdepodobnosťou nevychádzal od samotného Andreja Hlinku, ktorý bol v 5. 12. 1938, kedy začala organizácia oficiálne pôsobiť, už pár mesiacov po smrti. Historik a pracovník slovenského Ústavu pamäti národa Michal Milla(1977) hovorí o kreovaní martýrov slovenského národa, čo sa stalo veľmi príznačným pre vtedajší politický režim. Hlinka bol veľmi známou ikonou, aj preto sa mal stať pre mládež vzorom hodným nasledovania, ktorý by ju podnietil k dosiahnutiu cti nosiť jeho meno, teda v istom spôsobe zároveň akejsi motivácie vyrovnat' sa svojimi činmi v budúcnosti Hlinkovej osobe.⁶⁹ Podobne

⁶³ Ibid., 2009, s.41-42.

⁶⁴ Poznámka autorky: V mnohých prípadoch židia trestné oznámenia vôbec nepodávali, čo pramenilo z celkovej nedôvery židov v políciu, ktorej mnohí členovia boli členmi Hlinkovej gardy alebo sympatizovali s radikálnym riešením židovskej otázky.

⁶⁵ Ibid., 2009, s. 165-167.

⁶⁶ SOKOLOVIČ, P. *Hlinkova Garda*, 2009, s.163-166.

⁶⁷ Ibid., 2009, s. 169-170.

⁶⁸ Ibid., 2009, s.206.

⁶⁹ MILLA, M. *Hlinkova mládež*, 2008, s. 47.

ako Hlinkova garda, vznikla aj Hlinkova mládež vplyvom autonómnej politiky a politického upevňovania moci jednej strany. Z toho dôvodu bola preferovaná len jedna štátom riadená organizácia – Hlinkova garda, ktorej neskôr podliehala i samostatne organizovaná Hlinkova mládež určená pre deti a dorast od šesť do dvadsať rokov.⁷⁰ Zámerom Hlinkovej mládeže bolo formovať takzvanú „novú mládež“, ktorá by bola vychovávaná k láske k novému štátnemu zriadeniu, národu, disciplíne.⁷¹ Jej najvyšším veliteľom bol symbolicky Jozef Tiso a post veliteľa zastával najmä v rokoch 1940 – 1945 Alojz Macek.⁷²

Hlinkova mládež býva v niektorých prípadoch prirovnávaná k nemeckej nacistickej organizácii Hitlerjugend. Prečo? Jedným z dôvodov jej porovnávania môže byť v oboch prípadoch snaha dominujúcej politickej strany formovať vplyv na deti a mládež, s cieľom ich dôslednej prípravy na občiansky, spoločenský, ale i vojenský život. Ďalším podobným znakom môže byť elitnosť organizácie, ktorá sa rovnako, ako i nacistická Hitlerjugend, neskôr stala povinnou. Vychovávala mládež k práci pre blaho národa, úplnú oddanosť vodcom národa a ochote obetovať sa za národ.⁷³ „*V HM musí dostať slovenský mladík vlastnosti tvrdého rázneho a pohotového Slováka a slovenská deva vlastnosti, šľachetnej obetavej, no tvrdej Slovenky. V HM sa pripravuje slovenský chlapec brániť záujmy národa vo verejnom živote a na každom bojisku, slovenské dievča brániť život národa ako matka, vychovávateľka, vodkyňa, učiteľka (...) a to voči nepriateľovi vnútornému či vonkajšiemu.*“⁷⁴ Hlinkova mládež mala, rovnako ako nemecká Hitlerjugend, svoje vlastné stanovky a vnútornú hierarchiu. Hlinkovi mládežníci, známi tiež ako „Háemisti“, boli rozdelení do dvoch zborov HM-M, ktorú tvorili chlapci a HM-D, ktorú tvorili dievčatá. Oba tieto zbory boli následne ešte delené do troch kategórií, podľa veku, na základe ktorých im bol prispôsobený program, náročnosť úloh a skúšok.⁷⁵ V rámci organizácie prevládala i určitá hierarchia, ktorú deti mohli dosiahnuť splnením vopred stanovených kritérií.⁷⁶ Po dosiahnutí plnoletosti sa od „Háemistov“ očakávalo, že vstúpia ho Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Tí, ktorí počas služby v HM dobre vykonávali službu národu, mali mať v budúcnosti i ľahšie uplatnenie v živote.⁷⁷ Rovnako ako Hitlerjugend, používala aj Hlinkova mládež svoj špecifický pozdrav. Nevzývala však Hitlerovo meno, ani meno Tisa, či iného vysokopostaveného slovenského politika. Pozdrav „Na stráž!“ bol, ako tvrdí historik Milla, odvodený od odkazu, ktorý dal pápež Pius XI. katolíckym skautom pri audiencii v roku 1925, v ktorej sa k nim prihovárал ako k strážii viery a kresťanskej cti. Pozdrav „Na stráž!“ bol už

⁷⁰ Poznámky autorky: Spočiatku bola organizácia určená len pre chlapcov, neskôr svoje pôsobisko rozšírila i na dievčatá.

⁷¹ Ibid., 2008, s.28.

⁷² Web(12)

⁷³ Ibid., 2008, s. 49.

⁷⁴ *Stráž*, roč. 3, 1942, č. 6 – 7, s. 149. In : MILLLA, M. *Hlinkova mládež*, 2008, s. 94-95.

⁷⁵ Poznámka autorky : Chlapci boli rozdelení na vlčatá (6-11 rokov), orlov (11-16) a junákov (16-20). Dievčatá boli delené na víly (6-10), tatranky (11-15) a devy (15-20). Sedem chlapcov na čele s vodcom tvorilo družinu, ak išlo o tri družiny, na ktorých čele bol vodca s duchovným vodcom, hovorilo sa o čate. V prípade HM-D sedem dievčat na čele s vodkyňou vytváralo rodinu, pokiaľ boli tri rodiny s vodkyňou a duchovným radcom, vytvárali oddiel. Príslušníci každej kategórie nosili špecifické uniformy. Pozri bližšie In : MILLLA, M. *Hlinkova mládež*, 2008, s. 69.

⁷⁶ Ibid., 2008, s. 69.

⁷⁷ Ibid., 2008, s.73-75.

dávnejšie používaný v Rodobrane, mal zľudovieť a zaužívať sa medzi ľuďom:⁷⁸ „*dvíhanie pravej ruky pri pozdrave znázorňuje naše hrdé hlásenie sa k veľkej rasovej pospolitosti árijských národov a k spoločnosti árijských civilizácií. Tak sa pozdravujú Nemci, Španieli, Taliani, hrdinské to národy (...) týmto pozdravom denne vyzývame našich súkmeňovcom na starostlivé stráženie slobody, cti, práv a hodnôt slovenskej pospolitosti.*“⁷⁹ Výchova v HM prebiehala, podobne ako v jej nemeckom náprotivku, prostredníctvom rôznych športových, ale aj umeleckých činností, v lete sa pre mládež organizovali tábory, z ktorých sa niektoré konali i v zahraničí, s cieľom zdokonaľovania detí v cudzom jazyku a nadviazania družobných vzťahov, napríklad s členmi Hitlerjugend nacistického Nemecka.⁸⁰ Diskutovanou témou v súčasnosti je naďalej zapojenie detí a mládeže HG do vojny, najmä v posledných rokoch jej trvania. V tomto by sme tiež mohli nájsť isté paralely so slovenskými „Háemistami“, ktorí boli, samozrejme, od útleho veku cvičení na použitie zbraní, avšak dovolíme si tvrdiť, že HM neboli väčšinou nasadení v boji, ale skôr pomáhali armáde v ústraní, najmä so zhromažďovaním potrebných vecí či fyzickou prácou pri kopaní zákopov. Napriek tomu evidujeme skutočnosť, že starší členovia HM vo veku šestnásť až dvadsať rokov boli využití v roku 1944 pri potláčaní Slovenského národného povstania.⁸¹

Napriek mnohým podobnostiam, ktoré by sme mohli nájsť v týchto detských militantných organizáciách, však nemôžeme tvrdiť, že išlo o identické organizácie. Mali množstvo veľmi podobných prvkov, ale časť z nich by sme mohli nájsť aj v mnohých skautských organizáciách, ktoré fungovali ešte pred HM. Príčinu rozdielnosti vidí Milla prevažne v rôznych problémoch, s ktorými sa HM musela vysporiadať. Okrem nedostatočného počtu vodcov HM dlhú dobu nemohla pre svoje myšlienky získať členov, a to aj napriek tomu, že účasť bola od určitého času povinná – od šiestich rokov pre každého človeka slovenskej národnosti. Lákala prevažne mestské deti a mládež zo stredných vrstiev. Menší dosah mala na vidieku, kde prevažne konzervatívne roľnícke rodiny nemali spočiatku dôveru pre nový typ organizácie. Možno aj z toho dôvodu v prvých rokoch dosahoval počet členov HM len sotva dvadsaťpäťtisíc členov, aj keď tento počet samozrejme časom narastal.⁸² Na rozdiel od nacistického Nemecka, kde boli zrušené všetky študentské a mládežnícke spolky okrem Hitlerjugend a Národno-socialistického nemeckého študentského zväzu, na Slovensku tomu tak nebolo. HM bola síce jedinou štátnou organizáciou, ale popri nej na základe úpravy zákona ministra vnútra z decembra 1938 fungovali rôzne spolky nemeckej a maďarskej národnosti, športové či náboženské spolky organizované na konfesijnom základe.⁸³ Slovenská mládež sa nevychovala v duchu nemeckého národného socializmu a od svojho prvopočiatku, ako tvrdí Milla, nebola ani výrazne ideologicky indoktrinovaná. Dôvod vidí autor práve v hlavnom kladení dôrazu na kresťanské zásady.⁸⁴ Pravdaže, nemôžeme s úplnosťou vylúčiť, že by mládež v rámci organizácií neprichádzala do styku s nacistickou

⁷⁸ Ibid., 2008, s.61.

⁷⁹ SNA, fond MO SR č. 605, šk. 22, zv. 2. Mimoriadny rozkaz Hlavného veliteľstva HM č. j. 9575-roz-40 zo dňa 2. 10. 1940. In : MILLLA, M. *Hlinkova mládež*, 2008, s. 94-95.

⁸⁰ MILLLA, M. *Hlinkova mládež*, 2008, s. 74.

⁸¹ Ibid., 2008, s.141.

⁸² Ibid., 2008, s. 54.

⁸³ Ibid., 2008, s. 30-31.

⁸⁴ Ibid., 2008, s.112-113.

ideológiou, či myšlienkami antisemitizmu, no neboli prezentované vo väčšom rozsahu, pretože neboli v úplnej zhode s kresťanskými zásadami, na ktoré sa kládol hlavný dôraz.

Ďalšou podobnosťou, ktorú by sme mohli nájsť medzi nacistickým Nemeckom a prvou Slovenskou republikou, je postoj týchto dvoch štátnych zriadení k židovskej otázke. Samozrejme, hovoriť v tomto bode o úplnej homologickosti by bolo, rovnako ako v predchádzajúcich bodoch, nekorektné, keďže každý štát vychádzal z rozdielnych základov, rovnako tomu bolo aj s ich postaveniami voči iným štátom a národom.

„(...) *Pokiaľ ide o židovskú otázku, ktorej riešenie je vecou najbližších dní. Je to už otázka viac-menej medzinárodného charakteru, nakoľko sa s ňou zapodieva každý národ (...)*“⁸⁵ Týmito slovami sa k svojim známym v Lavříkovej knihe prihovára postava Jozefa Tisa. Židovská otázka bola v danej dobe veľmi páľivou témou, pričom pravdepodobne najviac „pálila“ samotné nacistické Nemecko, ktoré nielen metaforicky rozduchalo myšlienky antisemitizmu, tlejúce v spoločnosti prakticky od stredoveku.⁸⁶ Riešenie židovskej otázky sa v nacistickom Nemecku spájalo najmarkantnejšie s osobou jej neskoršieho vodcu – Adolfom Hitlerom, ktorý svoje postoje voči židom explicitne vyjadril aj vo svojom biografickom diele „*Mein Kampf*“, spísané ešte v roku 1924, počas svojho niekoľko mesačného pobytu vo väzení v nemeckom Landsbergu. Dané dielo sa neskôr stalo základným textom antisemitizmu a akousi „bibliou“ nacistického hnutia.⁸⁷ Hitlerove myšlienky sa začali konkretizovať spočiatku najmä v uliciach Nemecka formou bojkotov obchodov alebo pouličných pogromov. Po tom, ako sa Hitler a jeho strana dostali k moci, začal byť postupne obmedzovaný každodenný život židov v nacistickom Nemecku. Pritom židovská menšina tvorila okolo roku 1933 0,8 % z celkového počtu všetkých obyvateľov. Ako však prízvukuje i poľský historik Karol Gröndberg(1923 - 2012), v mnohých prípadoch išlo o jedincov, ktorí sa v prvom rade cítili ako nemeckí obyvatelia, mali nemeckú národnosť, mnohí z nich výrazne prispievali do rozvoja kultúrneho, politického, hospodárskeho, ale i vedeckého života. Dôkazom toho je i fakt, že takmer štvrtina nemeckých držiteľov Nobelových cien boli židia. Po pätnástom septembri 1935 začali platiť Norimberské zákony, ktoré rozdelili obyvateľov na príslušníkov štátu a občanov ríše, teda tých, ktorí mohli ťažiť z politických práv v rozsahu, v akom platili v Tretej ríši. Druhý, prevažne židov, čakala ešte väčšia regulácia života prostredníctvom zákonov a smerníc, ktoré ešte viac zhoršili ich životné podmienky.⁸⁸ „(...) *Začínajúc rokom 1933 doslova každý antagonizmus nech mal akékoľvek príčiny, odkazoval nezameniteľne na stopu jediného nepriateľa-ako vyplýva z Hitlerových prejavov-na stopu Žida.*“⁸⁹ Množstvo židov daný krok vlády šokoval a podnietil ich k emigrácii. Boli však i takí, ktorí boli v Nemecku a nemeckej kultúre už príliš zakorenení. Nemecko bolo pre nich krajinou, kde žilo niekoľko generácií ich rodiny, mali tam vybudované úspešné firmy alebo boli v seniorskom veku, nedokázali si predstaviť nový začiatok v cudzine. Tieto skupiny židov verili, že napriek všetkým nepríjemnostiam si v Tretej ríši nájdu svoje uplatnenie alebo dokonca zastávali názor, že by ich dané predpisy mohli istým spôsobom ochrániť od častých perzekúcií zo strany majoritného obyvateľstva. Mohla ich o tom koniec koncov presvedčiť Olympiáda v roku 1936, kde sám Hitler povolil účasť niekoľkým židovským športovcom.

⁸⁵ LAVRÍK, S. *Nedel'né šachy s Tisom*, 2016, s.168.

⁸⁶ Pozri bližšie: Web(13)

⁸⁷ WISTRICH, R. S. *Hitler a holokaust*, 2002, s.53.

⁸⁸ GRÜNDBERG, K. *Adolf Hitler*, 1994, s.240.

⁸⁹ *Ibid.*, 1992, s.241.

Súhlasíme s izraelským historikom Robertom. S. Wistrichom (1945-2015) že tento „ústupok“ mal pravdepodobne len doceliť upevnenie pozitívneho obrazu nacistického Nemecka v očiach okolitého sveta.⁹⁰ Hitler postupne pracoval na odstránení židov, a to najmä z hospodárskeho života. Situácia pre realizáciu jeho plánov začala byť priaznivá koncom roku 1937, kedy sa v Tretej ríši dosiahla úplná zamestnanosť. Na jar roku 1938 Hitler úspešne zrealizoval takzvaný Anchluss svojho rodného Rakúska k Nemecku, čím prakticky splnil sen pangermánskeho ideológa a nacionalistu Georga von Schönera, ktorého názory na Hitlera v minulosti intenzívne vplývali. Nadšené prijatie Hitlera v Rakúsku sa stalo katalyzátorom potláčanej protizidovskej nenávisťi. Dochádzalo k rabovaniu židovského majetku, pripravené boli záväzné arizačné plány, ľudia otvorene prejavovali svoju nenávisť znehodnocovaním výkladov židovských obchodov hanlivými nadpismi, nepokoje, ktoré sa neskôr preniesli i do samotného Nemecka sa postupne vyostрили do zatýkania a neskôr intervenovania židov do koncentračných táborov, ktoré boli od roku 1933 stavané na území Nemecka pre politických oponentov.⁹¹ Je veľmi pravdepodobné, ako píše Wistrich, že nemeckí obyvatelia zdrvení neúspechom z prvej svetovej vojny, hospodársky oslabení vojnovými reparáciami, do ktorých nie príliš pozitívne prispela taktiež aj ekonomická kríza, boli viac než prístupní mýtu o židovskom sprisahaní, teda mýtu, že židia boli tí, ktorí nielenže zapríčinili nemeckú prehru, ale dokonca na nej profitovali.⁹² Ako hovorí americký historik Timothy Snyder (1969): „*Pre Hitlera bola porážka Nemecka*⁹³*dôkazom, že v štruktúre sveta je niečo chybné, bola dôkazom, že Židia ovládli metódy prírody. (Hitler) Tvrdil, že keby na začiatku vojny splynovali niekoľko tisíc nemeckých Židov, Nemecko by vyhralo.*“⁹⁴ Situácia sa vyostřila siedmeho novembra 1938, keď sedemnásťročný židovský chlapec Herschel Grynszpanov v afekte reagujúc na situáciu v Nemecku, odkiaľ nacisti veľmi brutálnym spôsobom vyhnali poľských židov, medzi ktorými boli i členovia chlapcovej rodiny, postrelil Ernsta von Ratha, tretieho tajomníka nemeckého veľvyslanectva v Paríži, ktorý následne strelným zranením podľahol. Tento mladický akt Nemecká propaganda označila za celosvetové židovsko-slobodomurárske sprisahanie, ktoré smeruje k vyhláseniu vojny. Odpoveďou na tento čin bola masívna vlna represálií, ktorá neskôr vstúpila do dejín pod pomenovaním ako „Krištáľová noc“. Tento eufemistický názov je odvodený od kryštálikov skla z vybitých výkladov židovských obchodov. Z noci deviateho na desiateho novembra bolo vypálených viac ako štyristo synagóg, zničených a vyrabovaných približne 7 500 židovských obchodov a majetkov. Následkom represálií prišlo o život viac ako sto židov, pričom mnohí ďalší utrpeli ťažké poranenia a ďalší z nich boli intervenovaní do koncentračných táborov v Nemecku.⁹⁵ Katastrofa Krištáľovej noci,⁹⁶ ktorú mal podľa všetkého riadiť nemecký minister

⁹⁰ WISTRICH, R. S. *Hitler a holokaust*, 2002, s.64-74.

⁹¹ Ibid., 2002, s.75.

⁹² Ibid., 2002, s.61.

⁹³ Poznámka autorky: Aby sme bližšie upresnili, autor myslel porážku Nemecka v prvej svetovej vojne.

⁹⁴ SNYDER, T. *Čierna zem – holokaust ako história a varovanie*, 2015, s.21.

⁹⁵ WISTRICH, R. S. *Hitler a holokaust*, 2002, s.81.

⁹⁶ Poznámka autorky: Nacistická politika, ktorú viedli po Krištáľovej noci voči židom, bola už značne zradikalizovaná. Nielenže boli vyvlastnené všetky židovské obchody a banky, ale dochádzalo i obmedzovaniu osobnej slobody, židovské deti boli vylúčené z nemeckých škôl, židia nesmeli navštevovať kiná, divadlá, obchodné domy. Mimo iného mali zakázané vlastniť psa, rádio alebo si dokonca sadnúť v parku na lavičku. Mnohým bol dokonca odoberaný vodičský preukaz s odôvodnením, aby na cestách

propagandy J. Goebels, zaplnila prvé stránky nemeckých, ale aj svetových novín a vyvolala vlnu pohoršenia i u niektorých Nemcov. Na druhej strane, ako hovorí Wistrich, je alarmujúce, že tento akt nevzbudil žiadne protesty medzi nemeckými obyvateľmi, dokonca ani zo strany cirkvi, aj keď dochádzalo k masívnemu poškodeniu modlitebni. Dôvodom nečinnosti mohla byť istá verejná apatia voči židom a ich majetku, ale i fakt, že do hromadného rabovania sa pridávali aj radoví občania motivovaní vidinou vlastného obohatenia.⁹⁷ Tragédiu Krišťáľovej noci by sme mohli zaradiť medzi prvé veľké represálie nacistického Nemecka voči židom, ktoré neskôr smerovali k „úplnému vyriešeniu židovskej otázky“. Tá bola v Tretej ríši riešená prakticky už pred novembrovými udalosťami. Nemecko-americká politologička a filozofka Hannah Arendtová (1906 – 1975) opisuje v knihe „*Eichmann v Jeruzaleme*“ „konečné riešenie“ optikou postavy Adolfa Eichmanna, príslušníka SS, ktorý bol jedným z hlavných aktérov poverených Hitlerom riešením židovskej otázky. Prvým spôsobom odstránenia židov zo života v Tretej ríši bola štátom podporovaná emigrácia židov do okolitých štátov alebo na územie Palestíny. Táto cesta, pri ktorej mnohí židia utrpeli nemalú stratu na majetkoch, sa však čoskoro vyčerpala, netrvalo dlho a v masovej migrácii aj pre politiku okolitých štátov nebolo možné pokračovať.⁹⁸ Situácia sa zmenila po vyhlásení vojny, ktorá sa neskôr zapísala do dejín ako Druhá svetová. Dvadsiateho prvého septembra Heydrich zvolal poradu, na ktorej vydal okamžité nariadenie, ktoré hovorilo o internovaní židov do get, vytvorení rady židovských starejších a presunutí židov na územie generálneho guvernátu. Približne v tom istom čase už Eichmann uvažoval o presídlení štyroch miliónov európskych židov⁹⁹ na v podstate slabo kultivovaný ostrov Madagaskar, tam mal vzniknúť židovský štát s nemeckým guvernárom podliehajúcim Himmlerovi. Tento nápad taktiež neskôr stroskotal, jednak pre nízku prepravnú kapacitu, vojnovú situáciu, ale i pre samotný fakt, že Madagaskar bol v tej dobe francúzskou kolóniou. Arendtová pritom dodáva, že daný projekt nikdy nemohol byť reálne realizovateľný, sama ho skôr označuje ako akýsi krycí manéver fyzickej likvidácie západoeurópskych židov.¹⁰⁰ „*Keď o rok neskôr vyhlásili projekt Madagaskar za „zastaraný“, všetci boli psychologicky, ba skôr logicky pripravení, na nasledujúci krok, pretože sa nenašlo územie, na ktoré by bolo možné Židov „presídliť“, jediným „riešením“ bude ich likvidácia.*“¹⁰¹ Daný plán však podliehal prísnyim „jazykovým usmerneniam“. V skoro žiadnych správach týkajúcich sa fyzickej likvidácie, ktoré boli posielané Eichmannovi alebo iným príslušníkom SS, neboli formulované slová ako „likvidácia“ či „vraždenie“, tieto slová boli nahradené foneticky „lepšie znejúcimi“ frázami ako „zmena bydliska“, „presídlenie“ alebo „práca na východe“.¹⁰² Tieto slová, ktoré by sme v istom slova

nepoburovali Nemcov. Postupne to smerovalo i k dehumanizácii židov a ich odlišenia spomedzi ostatného obyvateľstva žltou Dávidovou hviezdou. In: *Ibid.*,2002, s.84-85.

⁹⁷ *Ibid.*,2002,s.82.

⁹⁸ ARENDOVA,H. *Eichmann v Jeruzaleme*, 2016, s.105-107.

⁹⁹ Poznámka autorky: V prípade, že sa hovorilo o 4 miliónoch židov, pravdepodobne sa neprihliadalo na tri milióny poľských židov, ktorí boli vyvražďovaní v podstate už od začiatku vojny. Pretože napriek rovnakému židovskému pôvodu sa do určitej doby rozdielne nazeralo na poľských a západoeurópskych židov.

¹⁰⁰ ARENDOVA,H. *Eichmann v Jeruzaleme*, 2016, s.115-118.

¹⁰¹ *Ibid.*,2016,s.118.

¹⁰² Poznámka autorky: Dané eufemizmy v podstate neboli až tak vzdialené realite. V mnohých prípadoch skutočne dochádzalo k presídľovaniu, pričom vo väčšine prípadov boli cieľovou stanicou práve územia na

zmysle mohli označiť ako eufemizmus, mali svoje praktické opodstatnenie, ich úlohou nebolo ani tak udržiavať zainteresovaných v nevedomosti, ale skôr, ako píše Arendtová, im zabrániť, aby ich porovnávali so „starým“ významom slova vražda, ktorí poznali.¹⁰³ Pravdepodobne teda išlo o zabránenie morálnym výčitkám svedomia zainteresovaných i širokej verejnosti.

Za kľúčový moment rozhodnutia o židovskej likvidácii mnohí označujú konferenciu vo Wannsee z roku 1942. Prikláňame sa k názoru nemeckého historika Wolfganga Benz (1941), ktorý upozorňuje, že nezávisle na konferencii sa s deportáciami nemeckých židov začalo už v podstate na jeseň v roku 1941. Už v tomto období boli nemeckým židom zasielané nariadenia obsahujúce pokyny, čo a v akom množstve si môžu so sebou zobrať pri presídľovaní a čo je potrebné (najmä v otázke majetku) vyriešiť pred odchodom z Tretej ríše. Smutnou pravdou je, že väčšina židov, ktorí odišli v prvých transportoch, sa konca vojny už nedožila.¹⁰⁴ V rámci vyhladzovania fungoval veľmi prepracovaný systém, ktorý držal obeť v nevedomí, v niektorých prípadoch až do samého konca. Po prevezení do táborov, boli mnohí väzni pridelení na ťažké otrocké práce, iní ako seniori, deti, chorí a „nevhodní pre prácu“ boli vo väčšine prípadov automaticky vraždení v splynovacích skrinách áut alebo plynových komorách, či popravení zastrelením.¹⁰⁵ Toto masové prenasledovanie a vyvražďovanie židov, ktoré neskôr vošlo do dejín pod pomenovaním holokaust alebo hebrejsky „šoa“,¹⁰⁶ mali na svedomí najmä budovatelia „nového poriadku“ – nacistické Nemecko a jeho sympatizanti v minulom storočí. Spálili, zastrelili a otrávilí vyše šesť miliónov Židov, skoro milión Rómov, niekoľko tisíc homosexuálov, ľudí s mentálnym postihnutím a mnohých iných, ktorí boli označení ako nepotrební, nehodiaci sa do novej spoločnosti, ktorá mala byť nastolená po vojne.¹⁰⁷

Hitlerov plán politiky „judenrain“¹⁰⁸ smeroval k odstráneniu židov nielen z územia Nemecka, ale v podstate by sme mohli povedať, že i z celej Európy. Slovom Hitlera: „*Ak to príroda zariadila tak, že Židia sú hmotnou príčinou úpadku a pádu národov, ponúkam týmto národom možnosť primeranej reakcie. (...) Ten ľud, ktorý sa zbaví svojich židov, prinavráti sa spontánne k prirodzenému poriadku.*“¹⁰⁹ Situácia sa týkala aj nemeckého satelitu – Slovenska. Napriek tomu, že Lavříkova postava Tisa zanovito ubezpečovala občanov, že sa nebudeme „opičiť po cudzích vzoroch“, pravdepodobne existovali určité výnimky, jednou z nich bolo samotné „riešenie židovskej otázky“. Práve táto otázka a jej finálna realizácia polarizovala teoretikov, ako v minulosti, tak i v súčasnosti. Kým jedni vidia vinu v slovenskej klérofašistickej vláde, ktorá nielenže súhlasila s deportáciami, ale ich aj ekonomicky podporovala, iní obhajujú deportácie

východe. Nemuselo ísť vo všetkých prípadoch o úmyselné vyhladzovania, vo väčšine prípadov boli židia využívaní ako lacná pracovná sila.

¹⁰³ ARENDTOVA, H. *Eichmann v Jeruzaleme*, 2016, s.128.

¹⁰⁴ BENZ, W. -HRADSKÁ, K. *Holokaust*, 2010, s.55-57.

¹⁰⁵ ARENDTOVA, H. *Eichmann v Jeruzaleme*, 2016, s.133.

¹⁰⁶ Poznámka autorky: Slovo Holokaust je starogréckeho pôvodu, v preklade znamená zápalná obeť. Toto pomenovanie mnohí historici, ako napríklad i Peter Salner, nepovažujú za úplne presné, obsahovo korektnější je práve pojem šoa ktorý by sme mohli preložiť ako „veľké nešťastie“. Pozri bližšie: SALNER, P. *Prežili holokaust*, 1997, s. 7.

¹⁰⁷ BAUMAN, Z. *Modernita a holokaust*, 2010, s. 17.

¹⁰⁸ Poznámka autorky: Nemecký pojem judenrain by sme mohli voľne preložiť ako akúsi ideu smerujúcu k celkovému odstráneniu židov.

¹⁰⁹ SNYDER, T. *Čierna zem – holokaust ako história a varovanie*, 2015, s. 22. In : GOVRIN, *Jewish factor*, s.7.

slovenských židov ako akt, ktorý bol prakticky nariadený nacistickým Nemeckom, teda akt, ktorý primárne nevychádzal z vôle Slovákov, no vzhľadom na súdobú historicko-spoločenskú situáciu, ho bolo nutné vykonať. Úlohou našej práce nie je rozhodnúť, ktoré z tvrdení je pravdivé, naopak v tejto časti chceme primárne predostrieť postoje dominantných politikov vlády prvej Slovenskej republiky a majoritnej väčšiny k židovskej menšine, ktoré dospeli v štyridsiatych rokoch minulého storočia k ich koncentrácii v pracovných táborech, z ktorých boli mnohí deportovaní do nacistických vyhladzovacích táborov.

Slovenský publicista a novinára Jozef Hajko (1962) upozorňuje na nárast antisemitizmu nielen v politickej sfére už v prvom Česko-Slovensku. Tento fakt podľa neho súvisel najmä s hospodárskou krízou, ktorá vytvorila „vhodnú pôdu“ pre rozvinutie autokratických, ale taktiež aj sociálno-demokratických a komunistických režimov. Práve ideológia komunizmu zaujala i množstvo židov, čoho dôkazom je veľká miera členov Komunistickej strany československej práve zo zmieňovanej menšiny. Tento fakt viedol k populárnemu názoru, ktorý zastával aj samotný Hitler, a to názoru, že za komunizmom sú židia.¹¹⁰ Nevraživosť politikov z konzervatívnych katolíckych strán voči svojim politickým oponentom sa následne mohla vyvíšiť práve na židoch,¹¹¹ nehľadiac na to, či boli členmi alebo aspoň sympatizantmi komunistickej strany. Príkladom by sme mohli uviesť situáciu, ktorú opisuje vo svojej knihe: „*Jozef Tiso, kňaz, politik, kolaborant*“ J. M. Ward. Na jar v roku 1936 spustil Karol Sidor v periodiku „*Slovák*“ protibolševickú kampaň, ako odozvu na článok uverejnený v komunistickom časopise, prirovnávajúci popravu španielskeho katolíckeho antikomunistu s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou. Spor sa preniesol aj mimo politického diania. Stovky bratislavských študentov, väčšinovo sympatizanti HSLS, prerušili premietanie filmu „*Golem*“, z dôvodu, že daný „židovský“ film ich ako kresťanov uráža svojim údajne pornografickým obsahom. Agresívne sa prejavujúc žiadali zákaz premietania filmu podľa vzoru Nemecka, Rakúska a Maďarska. Situácia sa vyostrila až do demonštrácií mladých ľudí, počas ktorej dochádzalo k útokom na židov a ich majetok.¹¹²

Postoje vládne strany na Slovensku neboli voči svojim menšinám, ak samozrejme nerátame nemeckú, veľmi ústretové, no mohli by sme tvrdiť, že najradikálnejšie sa prejavovali najmä voči židom. Ako tvrdí slovenská historička Martina Fiamová (1977), po Viedenskej arbitráži mala židovská komunita na Slovensku približne 89 000 členov. Už po autonómii mnohí z nich začali pociťovať nevôľu vlády voči nim. Na jednej strane začali proti nim platiť od jesene 1938 rôzne opatrenia, no na druhej už v tejto dobe Slovenská vláda radikálne zasiahla proti židom násilným vyvezením vyše 7500 židov na územie, ktoré po Viedenskej arbitráži malo prináležať Maďarsku. Vytvorením samostatného Slovenského štátu sa upriamila pozornosť na „riešenie židovskej otázky“, vládnym nariadením sa vymedzil pojem Žid¹¹³ a pomaly dochádzalo k ich

¹¹⁰ HAJKO, J. *Nezrelá republika – Slovensko v rokoch 1939-1945*, 2009, s. 185-186.

¹¹¹ Poznámka autorky: Židia boli obviňovaní nielen z rozširovania komunizmu, ale i za zhŕňanie majetku, ktorý mnohí skutočne mali, pretože zastávali dobre platené zamestnania či vlastnili firmy.

¹¹² WARD, J.M. *Jozef Tiso, kňaz, politik, kolaborant*, 2018, s. 171.

¹¹³ Pozri bližšie: Podľa vládneho nariadenia z 18. 4. 1938 bol Židom, bez ohľadu na štátnu príslušnosť a pohlavie: 1. Vyznávač izraelskej viery (i keď po 30. 10. 1918 prijal kresťanstvo) 2. Osoba, ktorá má aspoň jedného rodiča izraelskej viery. 3. Kto sa narodil osobe spĺňajúcej predchádzajúce kritériá. 4. Kto sa zosobášil s osobou, ktorá spĺňa kritériá 1, 2 a 3. 5. Židom je i ten, kto po dni, kedy začali platiť tieto nariadenia, žije v mimomanželskom spoločenstve s osobou, ktorá spĺňa kritériá 1 až 4, pričom zákon sa

obmedzovaniu v niektorých povolaniach, čím sa prakticky začalo vyradovanie židov z hospodárskeho, politického i verejného života.¹¹⁴ Situácia na Slovensku sa v oblasti „židovskej otázky“ pomaly, ale isto, začínala približovať tej Nemeckej. „*Táto nová móda sa prejavovala aj tak, že na židovské obchody v meste začal ktosi maľovať šesťcipe hviezdy. Najskôr po nociach tajne, neskôr aj za bieleho dňa a s veľkou slávou.*“¹¹⁵ Lavríkova postava Aničky ďalej opisuje ako verbálne a grafické perzekúcie¹¹⁶ postupne nabrali i fyzický rozmer: „*Weissmandla vyrabovali a zbili, jeho ženu natreli červenou farbou a medzi obloky ich domu v Ružovej ulici namaľovali Dávidovu hviezdu. Židobolševik, napísali k nej. Obloky vytĺkli a okrem všetkého zariadenia mu vzali aj jeho parádne kone.*“¹¹⁷ Príklad osudu knižnej postavy bánoveckého povozníka demonštroval represálie voči židom, ktoré mohli mať nielen politickú, ale aj ekonomickú motiváciu, hnacím motorom agresie mohla byť aj samotná závišť. Nárastom represálií voči židom sa v určitom spôsobe mohli „odstrániť“ morálne hranice obyvateľov. Atmosféra narastajúceho antisemitizmu im nielenže ponúkla priestor pre prejavenie svojej nahromadenej agresie, ale čo je podľa nás najhoršie, zároveň im ju aj ospravedlnila.

Novovzniknutý samostatný Slovenský štát mal napriek závislosti na nacistickom Nemecku možnosť samostatného usporiadania štátnych pomerov. Ako hovorí J. Hajko, majoritná spoločnosť na čele s Hlinkovou gardou čakala, posmelená vzorom Tretej ríše, že dôjde k majetkovému prerozdeleniu.¹¹⁸ „*Stojí pred nami významné dielo arizácie (...) Vskutku platí slovo písma: žatva veľká, ale robotníkov málo. Pritom sa štátna správa sťažuje, že má neúnosne mnoho úradníkov, títo sa zase sťažujú, že sú nedostatočne platení, nuž čo nám prekáža v tom, aby sme ich vyslali arizovať? Takto by sme im dali výnosnejšie zamestnanie a národu slušnú a inteligentnú strednú vrstvu. Nie odborne vzdelaný pracovník je ten, čo spasí ľudstvo, lež kto s láskou uspokojuje seba a dvíha tak svoj národ. I v tomto ohľade nech nám slúži za vzor vodca a kancelár Veľkonemeckej ríše Adolf Hitler.*“¹¹⁹ Týmito slovami sa k občanom prihovarila Lavríkova postava Jozefa Tisa. Tisov skutočný náprotivok sa týmto krokom mohol snažiť vyjsť v ústrety Hitlerovi, ktorého pomoc a podporu ako silnejšej mocnosti nutne potreboval, no na druhej strane bola arizácia priestor, ako prerozdeliť židovské majetky slovenskej majorite. Podľa J. M. Warda Slovenský štát ponúkol na arizáciu približne 25 000 podnikov. Problémom bol nedostatočný počet uchádzačov, ktorých bolo len niečo vyše 5000.¹²⁰ Týmto štátom podporovaným riešením sa v Lavríkovej knihe Aničkina matka stala majiteľkou krajčírskoho salónu svojich neterí, v realite sa napríklad slovenský spisovateľ Ludo Ondrejov obohatil o antikvariát rodiny Steinerovcov.¹²¹ Dôkazom toho, že na Slovensku už v danej dobe fungovalo takzvané „rodinkárstvo“, je i fakt, že k výnosným podnikom sa často dostávali najmä rodinní

vzťahuje aj na ich prípadných potomkov. In: FIAMOVÁ, M a kol. *Slováci a druhá svetová vojna*, 2015, s.201.

¹¹⁴ FIAMOVÁ, M a kol. *Slováci a druhá svetová vojna*, 2015, s. 198.

¹¹⁵ LAVRÍK, S. *Nedel'né šachy s Tisom*, 2016, s. 113.

¹¹⁶ Poznámka autorky: Pod pojmom grafické perzekúcie máme na mysli, rôzne sarkastické až hanlivé vyobrazenia zdobiace steny budov alebo strany časopisov.

¹¹⁷ *Ibid.*, 2016, s.140.

¹¹⁸ HAJKO, J. *Nezrelá republika-Slovensko v rokoch 1939-1945*, 2009, s. 185-186.

¹¹⁹ LAVRÍK, S. *Nedel'né šachy s Tisom*, 2016, s. 167.

¹²⁰ WARD, J.M. *Jozef Tiso, kňaz, politik, kolaborant*, 2018, s. 251.

¹²¹ Pozri bližšie: Web(14)

príslušníci či známi ľudí, ktorí mali moc rozhodovať o prerozdeľovaní židovského majetku. J. M. Ward upozorňuje, že práve v danej dobe prišla Tisova sestra s manželom k obchodu s potravinami v Bratislave, aj keď nikde nie je dokázané, že by tento majetok získala lobovaním svojho brata, ktorý sa sám na arizácii podľa všetkého nijak zvlášť neobohatil. Ako pripomína Ward, Tiso mal svojich chránencov, napríklad obľúbeného čašníka, ktorému dopomohol k získaniu krčmy, ktorú predtým vlastnil žid.¹²²

„(...) V mnohých listoch... písali mi Židia, či to, čo robíme, je kresťanské. ...Dalo mi to podnet na uvažovanie a pomyslel som si: Vy mňa chcete učiť kresťanstvu? ...národu nedám zahynúť pre židovskú pospolitosť. Mne je národ viac ako Židia, čo by ich bolo koľko. A keď vidím, že národ by mohol preto utpieť životné škody, vtedy si ja po kresťansky poviem: Najprv seba, potom teba. Nič nespravodlivého sa tu nerobí. Vykupuje sa (ich majetok). Za to, čo robia jednotlivci, si nesú zodpovednosť sami. Za to, čo robí štát, čo robí strana, za to zodpovedáme svojim svedomím, lebo všetko sa robí podľa zásad spravodlivosti.“¹²³ Takto sa vyjadroval Tiso na otázku spravodlivosti, či už morálnej alebo zákonnej. Židia mohli apelovať, že arizácia nie je v súlade s božimi prikázaniami: nepokradneš a nepožiadaš o dom svojho bližneho, na ktorých si kresťania toľko zakladali.¹²⁴ Katolícky kňaz Jozef Tiso, podobne ako aj zvyšok Slovenska, mohol mať svedomie čisté, pretože arizácia bola podchytená zákonne, teda nemohlo ísť o krádež.

Arizácia sa naplno rozbehla okolo roku 1940, podľa Fiamovej bolo pre Slovensko zásadné v riešení „židovskej otázky“ stretnutie J. Tisa s Adolfom Hitlerom v Salzburgu v lete spomínaného roku. Po ich stretnutí sa riešenie „židovskej otázky“ presunulo viac do rúk radikálov, čo smerovalo nielen k prísnejšej arizácii, ale i značným obmedzeniam vo verejnom živote. Židia nesmeli navštevovať verejné školy a priestory, nesmeli viesť motorové vozidlá, loviť ryby. Nákup v obchodoch bol pre nich povolený len určitú hodinu a židovské rodiny museli znášať časté domáce prehliadky, ich pobyt na uliciach a námestiach nesúcich meno Tisa či Hitlera, bol rovnako zakázaný.¹²⁵ Všetky tieto nariadenia sa vyostřili v roku 1941, kedy boli deviateho septembra vládou prijaté nariadenia č.198/1941 Sl.z. o právnom postavení židov, v súčasnosti známejších pod pojmom Židovský kódex. Práve ten vo svojich 270 paragrafoch redefinoval pojem žida podľa rasových kritérií, zároveň obmedzil ich občianske, náboženské, spoločenské práva. Fiamová upozorňuje, že danými nariadeniami mnohí židia prišli o svoje pracovné miesto, možnosť obživy a boli odkázaní na štát, ktorý ich do danej situácie uvrhol. V roku 1941 začali vznikať na Slovensku desiatky pracovných stredísk a tri pracovné tábory v Novákoch, Seredi a Vyhniach. Od 25. marca do 20. októbra začala vláda podľa nariadenia realizovať deportácie židov z územia Slovenska. Po ich ukončení v roku 1942, ktoré bolo len krátkou prestávkou do roku 1944, zostalo na Slovensku približne 20 000 osôb chránených rôznymi výnimkami alebo zastávali v pracovných táboroch hospodársky dôležitú funkciu.¹²⁶

Postava lekárniky v Lavříkovej knihe rozhorčene reaguje na riešenie židovskej situácie na Slovensku vyzdvihovaním situácie, ktorá nastala v Dánsku, kde si sám dánsky kráľ zastal svojich

¹²² WARD, J.M. *Jozef Tiso, kňaz, politik, kolaborant*, 2018, s. 259.

¹²³ *Ibid.*, 2018, s.251.

¹²⁴ Pozri bližšie: Biblia písmo sväté, Exodus 20,13-15.

¹²⁵ Poznámka autorky: Zoznam nariadení bol samozrejme dlhší, spomínané zákazy a obmedzenia sme vybrali len výberovo, ako príklad pre lepšie priblíženie dobovej situácie.

¹²⁶ FIAMOVÁ, M a kol. *Slováci a druhá svetová vojna*, 2015, s. 198.

židov, pripol si na hrud' žltú hviezdu.¹²⁷ „Žid je žid, či v Dánsku, alebo na Slovensku. Načo sú nám takéto rozmazy?! Sme my až o tolko fajnovější ako Dáni a Švédi alebo Američania, že nám Žid smrdí a im nie?! Nie je to náhodou úplne naopak? Nie je to tak, že odkedy máme svoj vlastný štát, nevieme sa zmestiť do kože len preto, lebo je to štát sedliakov a hoferov?“¹²⁸ Slová postavy lekárniko útočia na otázku svedomia národa. Dnes sa pýtame, ako by vyzerali dejiny, keby sme reagovali podľa vzoru Dánov? Na túto otázku je veľmi náročné nájsť pravdivú odpoveď, pretože je stále veľmi otázne, či sme sa vôbec mali možnosť zachovať inak a kam by nás prípadný vzdor doviedol. Slovensko bolo predsa len malý štát a v prípade vzdoru voči nacistickému Nemecku, ho mohol stihnúť podobný osud ako postihol protektorát Čechy a Moravu. Slovenská historička Katarína Hradská upozorňuje na neopomenuteľný fakt, že Slovensko začalo realizovať židovské deportácie medzi prvými. Pričom, a to je dôležité, v čase, keď deportácie začali, nebolo Slovensko okupované nacistickým Nemeckom, len jeho satelitným štátom. Deportácie boli realizované prostredníctvom vlastných mocensko-právnych štruktúr a Slovenská vláda za každého vyvezeného žida zaplatila¹²⁹ päťsto ríšskych mariek.¹³⁰ Teoretici, napríklad ako Hoffman, Vnuk, Ďurica a ďalší, majú vo svojej knihe „Zamlčaná pravda o Slovensku“ snahu riešiť problematiku antisemitizmu vo vtedajšej politickej sfére na Slovensku. Podľa nich najväčšia vina za deportácie a celkovo prijatie židovského kódexu prináleží Dr. Vojtechovi Tukovi, ktorého označujú ako „Hitlerovho verného služobníka“, túžiaceho spraviť zo Slovenska vazalský štát Nacistického Nemecka. V snahe získať si sympatie Tretej ríše mal organizovať deportácie židov do koncentračných táborov na území Poľska s tým, že prezident J. Tiso o nich nemal absolútne žiadne tušenie. Daní teoretici sa zhodujú i na tom, že Židovský kódex v podstate nemal ani váhu zákona, pretože Tiso ho odmietol podpísať.¹³¹ Spochybnili by sme názor spomínaných teoretikov, apelujúc na erudovaný názor renomovaných odborníkov, akými sú J. M. Ward či E. Nižňanský, ktorí tvrdia, že nielenže Tiso kódex podpísal, ale ako prezident a vodca republiky vedel o židovských deportáciách a mimo práva udeľovať výnimky proti nemu výraznejšie nezasiahol. Zastávame tento názor i z dôvodu, že text Ďuricu a jeho spoluautorov nám pride už len štýlom, formuláciou viet viac tendenčný ako objektívny. K tomuto názoru nás vedie aj fakt, že kniha odkazuje na spoločnosť „Priatelia prezidenta Tisu“.

Zaujímavé je pre nás nazeráť na otázku antisemitizmu nielen z pohľadu politických aktérov, ale aj optikou majoritnej väčšiny obyvateľstva. Naozaj Slováci súhlasili s deportáciami? Aký mali postoj k radikálnemu riešeniu židovskej otázky? Odpoveď na danú otázku si kladie vo svojej beletrii i samotný Lavrík. Kým jedni, ako napríklad lekárnik, nesúhlasili, druhí, ako pani lekárniková s Aničkinou mamou, stáli hrdo za názormi svojho monsignora, ktoré brali ako zákonite správne. Postava Aničky nechápala, čo sa deje. Nerozumela, ani keď čítala lístok, ktorý stál na Matildinom stole a oznamoval, že batožina žida nesmie presiahnuť váhu päťdesiat kilogramov. K transportu boli vybrané ženy, bezdetné a slobodné, vdovy či rozvedené, vo veku 16 až 45 rokov, ktoré neboli pokrstené pred 10. 9. 1941. Dvanásteho apríla sa mali dostaviť na zhromažďovacie miesto pri najbližšej žandárskej stanici, odkiaľ mali byť dopravené na

¹²⁷ Pozri bližšie: Web(15)

¹²⁸ LAVRÍK, S. *Nedel'né šachy s Tisom*, 2016, s. 236.

¹²⁹ Poznámka autorky: Suma ktorú vyplácala Slovenská vláda nacistickému Nemecku, bola prakticky platená zo zabaveného židovského majetku.

¹³⁰ BENZ, W.-HRADSKÁ, K. *Holokaust*, 2010, s.105.

¹³¹ HOFFMANN, G. A kol. *Zamlčaná pravda o Slovensku*, 1996, s.304.

koncentračné miesto. Na prípravu mali jednu hodinu.¹³² „*Matka si uviazala šatku a povedala, aby som nikam nechodila, s nikým sa nerozprávala a sedela doma. Odišla spolu s Martou. Také dobré dievčatá to boli (sesternice), začula som ešte a niečo ma na tej jej vete nahnevalo. Nevedela som prísť na to, čo to bolo, až po rokoch mi došlo, že ma nahneval ten minulý čas.*“¹³³ Postava Aničky dodáva „(...) *Po tej nedeli ostalo veľa práce nenačatej. Nebolo totiž toho, kto by ju načal. V tú nepeknú vetristú nedeľu sesternice odviekli. Ani im cukru nenasypali. Aj tak ich dostali z domu, ako tie mravce, čo som o nich pred rokmi čítala v matkinom družstevnom kalendári.*“¹³⁴

Postava Aničky spomína na kufre, ktoré po deportácii židov zostali opustené na stanici. Cítila neopísateľný smútok. V závere knihy postava triezvie zo svojej mladíckej naivity a konfrontuje Tisa, ktorého dovtedy považovala za človeka s názormi správnymi hodnými nasledovania:

„(...) *Ako by sa bol Hitler dozvedel, kto je v Bánovciach Žid. Vy ste to boli, nie Hitler, kto o tom, že ich vyhnali z domu, vedel. Vás som sa pýtala, čo urobili a prečo musia ísť. Povedali ste: City bokom.*“¹³⁵ Napriek tomu, že ju celý život považujú za „mentálne slabšiu“, ako jedna z mála postáv Lavríkovej knihy po transporte židov, si zachováva racionálne myslenie. Zvyšok precitol a rezignoval do pasivity.

„*Čo Slovensko bolí, doktor Tiso zhojí. (...) Mňa náramne bolí, že moje sesternice odišli. Alica odišla už predtým, lenže vtedy odísť chcela. Teraz nie, teraz musela, ak chcela ešte uvidieť svoje sestry.*“¹³⁶ Anna zisťuje, že tak, ako jej sesternice, tak i ona a v podstate veľká väčšina, uverila nesprávnym ľuďom. Napriek tomu nerozumela, čo sa mohlo stať, nevedela si to vysvetliť. Veď samotnou patrónkou Slovenska bola panna Mária a tú by Tiso nikdy neoklamal, ani ju nedal vyhnať zo svojho domu napriek tomu, že bola židovka.¹³⁷

Lavrikova Anna vnímaná celý čas ako blázon, v podstate nie je bláznom. Blázni boli všetci ostatní, ktorí verili sľubom politikov, nadšene sa stávali členmi Hlinkových gárd a mládeží, nechali sa sfanatizovať a nadchnúť myšlienkami nenávisti, ktoré ľuďi nedoviedli k veľkoleposti sľubovaného šťastia, ale skôr k opaku. Lavrík svojimi „*Nedel'nými šachmi*“ projektuje Helerovskú myšlienku, v ktorej je blázon vlastne jediným človekom so zdravým rozumom. „*Hoci som Icikova, dcéra takého, čo sa len kamarátil so Židmi, ale Pánboh zaplať aj za to, lebo nebyť toho, bola by som len anonymná slovenská žena, čo ani len syna do vojny neporodila. Ale ja by som chcela, aby niekto o mne povedal: Anička? O tú sa neboj. Tá je rozumná, ona sa nestratí. Lebo veľa sa ich stratilo. Na fotografii zo školského výletu na Krásnu Hôrku je nás aj s kamenným anjelom dvadsaťštyri. Konca vojny sa nás dožilo sedem. Zo Židoviek len Alica. Možno preto, že ten anjel sa k nám počas fotografovania obrátil chrbtom.*“¹³⁸

¹³² LAVRÍK, S. *Nedel'né šachy s Tisom*, 2016, 2016, s. 248.

¹³³ *Ibid.*, 2016, s.249.

¹³⁴ *Ibid.*, 2016, s.263.

¹³⁵ *Ibid.*, 2016, 2016, s.351.

¹³⁶ *Ibid.*, 2016, s.353.

¹³⁷ *Ibid.*, 2016, s.353-354.

¹³⁸ *Ibid.*, 2016, s.386.

Literatúra a zdroje

- ARENDOVA, H. 1963. *Eichmann v Jeruzaleme*. Bratislava : Premedia Group s.r.o, 2016. 371s. ISBN 978-80-8159-413-7.
- BARTHES, R. 1982. *Empire of signs*. USA : Hill and Wang, 1992. 180s. ISBN 0374522073.
- BAUMAN, Z. 1989. *Modernita a holokaust*. Praha : 2010. 330s. ISBN: 978-80-741-9028-5.
- BENZ, W. -HRADSKÁ, K. 2010. *Holokaust*. Trenčín : Vydavateľstvo F, 2010. 123s. ISBN 978-80-88952-64-0.
- Biblia. Písmo sväté Starej a Novej zmluvy. Liptovský Mikuláš, Tranoscius, 1999, 272 s. ISBN 80-7140-182-X.
- ČULEN, K. 1992. *Po Svätoplukovi druhá naša najväčšia hlava- Život Dr. Jozefa Tisu*. Partizánske : GARMOND, 1992. 545 s. ISBN 80-83587-01-7.
- ĐURICA M. S. 1992. *Jozef Tiso I*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1992. 251 s. ISBN 80-7090-217-5.
- FIAMOVÁ, M. a kol. 2015. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov XIII – Slováci a druhá svetová vojna*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2015. 399 s. ISBN 978-80-8119-093-3.
- GRÜNDBERG, K. 1989. *Adolf Hitler*. Praha : Dialog, 1994. 350 s. ISBN 80-85194-75-9.
- HAJKO, J. 2009. *Nezrelá republika – Slovensko v rokoch 1939-1945*. Bratislava : Slovart, 2009. 414 s. ISBN 978-80-8085-872-8.
- HOFFMANN, G. A kol. 1996. *Zamĺčaná pravda o Slovensku*. Partizánske : GARMOND, 1996. 811 s. ISBN 80-85587-04-1.
- HRABOVEC, E. 2017. *Jozef Tiso – kňaz a prezident*. Bratislava : Post Scriptum, 2017. 213 s. ISBN 978-80-89567-75-1.
- KAMENEC, I. 2013. *Tragédia politika, kňaza a človeka*. Bratislava : Premedia Group s.r.o., 2013. 196 s. ISBN 978-80-89594-61-0.
- KLIMKO, J. 1986. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1986. 256s.
- LAVRÍK, S. 2016. *Nedeľné šachy s Tisom*. Bratislava : Dixit, 2016. 412s. ISBN 978-80-89662-19-7.
- MILLA, M. 2008. *Hlinkova mládež*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. 279s. ISBN 978 - 80 - 89335-04 -6.
- MITÁČ, J. 2010. Život Slovákov na obsadenom území južného Slovenska zaznamenaný na stránkach novín Slovenská jednota 1939 – 1944. In *Život v SR 1939-1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 978-80-89335-37-4. s. 45-56.
- SIDOR, K. 1991. *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava : Odkaz a Ozveny, 1991.
- SNYDER, T. 2015. *Čierna zem: holokaust ako história a varovanie*. Bratislava : Premedia Group s.r.o., 2015. 427s. ISBN 978-80-8159-305-5.
- SOKOLOVIČ, P. 2009. *Hlinkova garda*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. 559s. 978-80-89335-10-7.
- ŠTRBA, S. 2018. *Nové Zámky II*. Bratislava : Letterpress, 2018. 334s. ISBN 978-80-570-0108-9.
- WARD, J. M. 2013. *Jozef Tiso, kňaz politik, kolaborant*. Bratislava: Slovart, 2018. 424 s. ISBN 978-80-556-1159-4.
- WISTRICH, S. R. 2002. *Hitler a holokaust*. Bratislava : Slovart, 2002. 307 s. ISBN 80-7145-682-9.

Internetové zdroje

Web(3)[ci.2018-11-11] Dostupné na internete: http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/silvester-lavrik#curriculum_vitae.

Web(4)[cit.2018-13-11] Dostupné na internete: <http://www.stur.sk/basne/uvitanie.htm>.

Web(5)[cit.2018-13-11] Dostupné na internete: <http://skolskyservis.teraz.sk/stredne-skoly/slovak-1-septembra-1936-mohutne-osla/16010-clanok.html?mostViewedArticlesInSectionTab=0>.

Web(6)[cit.2018-13-11] Dostupné na internete: <http://skolskyservis.teraz.sk/stredne-skoly/slovak-1-septembra-1936-mohutne-osla/16009-clanok.html>.

Web(7)[cit.2018-13-11] Dostupné na internete: <https://history.hnonline.sk/nove-dejiny/1039687-autonomiou-ziskali-slovaci-vykonnou-moc-zakratko-nastal-system-vlady-jednej-strany>.

Web(8)[cit. 2018-14-11] Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/701423/chodili-k-transportom-s-balickami-pre-zidov-uplakane-sa-vracali-domov/>.

Web(11)[cit.2018-17-11] Dostupné na internete: <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/474726-mala-to-byt-len-poriadkova-sluzba/>.

Slovakia's cultural and historical past from 1939 to 1945 , Interpretation of the novel *Sunday chess* with Tiso writer Silvester Lavrik.

The aim of the paper thesis is the analysis of Slovakia in the period 1939-1945 (Slovak State) through the interpretation of the novel *Sunday Chess with Jozef Tiso* . The author is trying to draw the attention to the Jewish question and its solution during war-time Slovakia and the current reconciliation with the given historical past. Using the methods of interpretation, analysis, comparison and synthesis, the author goal is, through individual stories, to reflect the solution of the Jewish question in Slovakia from 1939 to 1945, with the emphasis on the analogy as well as the differentiation between the situation today and that time period.

Príspevok predstavuje vybranú časť Diplomovej práce s názvom Kultúrno-historická minulosť 1. slovenskej republiky a súčasné vyrovnávanie sa s riešením židovskej otázky (interpretácia diel *Nedeľné šachy s Tisom* a *Nedodržaný sľub*), ktorá bola úspešne obhájená na Katedre kulturológie, FF UKF v Nitre v akademickom roku 2018/2019. Školiteľkou záverečnej práce bola Mgr. Erika Moravčíková, PhD.

Autor: Mgr. Dominika Gerháto
bývalá študentka Katedry kulturológie FF UKF v Nitre
geri.d.gerhatova@gmail.com

Školiteľ: Mgr. Erika Moravčíková, PhD.
Katedra kulturológie, FF UKF v Nitre
kovacova.erika@gmail.com